

SURE MUKADDİMELERİNDE VERİLEN BİLGİLER ÇERÇEVESİNDE MÜFESSİRLERİN 'SURE BÜTÜNLÜĞÜ'NE YAKLAŞIMLARI (KLASİK-ÇAĞDAŞ KARŞILAŞTIRILMASI)

In the Frame of the Information Given in Surah Muqaddimah, Approaches Towards 'Surah Integrity' (The Comparison of Classical - Contemporary)

Ali KAYA

Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı,
Aksaray, Türkiye

*Assist. Prof., Aksaray University, Faculty of Islamic Education, Department of
Hermeneutics, Aksaray, Turkey*

kayaali72@hotmail.com | <https://orcid.org/0000-0003-3481-9324>

i Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 22.04.2019

Kabul Tarihi / Accepted: 14.06.2019

Yayın Tarihi / Published: 30.06.2019

” Atıf / Cite as: Kaya, Ali. “Sure Mukaddimelerinde Verilen Bilgiler Çerçevesinde Müfessirlerin 'Sure Bütünlüğü'ne Yaklaşımları (Klasik-Çağdaş Karşılaştırılması)”. *Mütefekkir* 6/11 (2019): 33-64. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.584341>.

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Education, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

SURE MUKADDİMELERİNDE VERİLEN BİLGİLER ÇERÇEVESİNDE MÜFESSİRLERİN 'SURE BÜTÜNLÜĞÜ'NE YAKLAŞIMLARI (KLASİK-ÇAĞDAŞ KARŞILAŞTIRILMASI)

Öz

Kur'an-ı Kerim, insan eseri olan ve konularına göre tasnif edilen kitaplardan birçok yönüyle ayrılır. Onun kendine özgü bir üslubu ve iç düzeni vardır. Kur'an'ın en küçük bölümlerine ayet, ayetlerin oluşturduğu bölümlerine de sure denir. İlk dönemlerden itibaren Kur'an sureleri (isimleri, ayet sayıları, sebab-i nüzulü, konusu, Mekkî-Medenî özelliği, fazileti vb.) hakkında hem müstakil eserler yazılmıştır hem de tefsirlerin sure mukaddimelerinde giriş niteliğinde açıklamalar yapılmıştır. Sureyi birçok açıdan tanıtan bu tür bilgiler, surenin doğru anlaşılmasına yardım ettiği gibi okuyucunun da surenin mesaj ve muhtevasına yoğunlaşmasına katkı sağlamaktadır. Bu çalışma, klasik ve çağdaş tefsirlerin sure mukaddimelerinde yer alan sure kimlikleriyle ilgili bilgiler bağlamında, müfessirlerin sure bütünlüğüne yaklaşımlarını ele almayı, akabinde bu meselede klasik-çağdaş tefsir mukayesesi yapmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Sure, Sure Bütünlüğü, Maksat, Eksen.

In the Frame of the Information Given in Surah Muqaddimah, Approaches Towards 'Surah Integrity' (The Comparison of Classical - Contemporary)

Abstract

The Holy Quran differs in many ways from the books which are human work and classified according to their topics. The Quran has a unique wording style and an internal order. The verse is the smallest part of Quran and the surah is a combination of the verses. From the very early ages, both separated works about surah and the explanations which could be qualified as introduction to surah muqaddimah are composed (names, verse numbers, the reason of stroke, topic, Mekkan-Madinah qualification, merits, etc.). This kind of information help Surah to be understood correctly as well as readers' concentrating on the surah's message and content. This study aims to focus on the approaches of mufassirs to surah integrity in the context of information that is placed in surah muqaddimah and compare both classical and contemporary commentary books.

Keywords: Commentary, Surah, Surah Integrity, Aim, Axis.

GİRİŞ

İslam kültür ve düşünce tarihinde çok erken denebilecek dönemlerde Kur'an'ın doğru anlaşılması ve sağlıklı bir şekilde yorumlanması için çalışmalar yapılmış ve bu çalışmaların sonucunda Tefsir usulü/Kur'an ilimleri başlığı altında bir literatür oluşmuştur. Bu bağlamda Kur'an'ın lafızlarına (*hakikat-mecaz, garibu'l-Kur'an*, vb.), manalarına (*muhkem-müteşabih, müşkilu'l-Kur'an* vb.) ve tarihi olgulara (*esbâb-ı nüzul, nâsih-mensûh* vb.) ilişkin ilimler vücut bulmuştur. Ayrıca bu tür kitaplarda sureleri tanıtan bölümlere yer verilerek onlarla ilgili farklı yorumlara temas edilmiştir.

Kur'an surelerden, sureler de ayetlerden oluşur. Surelerin adları, ter-tibi, birbirini takip eden surelerin arasındaki tenasüp ve insicam, surelerin maksatları ve konuları hakkında başlangıcından beri birçok çalışma

yapılmıştır. Sureler konusunda hem İbn Zübeyr (ö. 708/1308), Bikâî (ö. 885/1480) ve Suyûtî (ö. 911/1505) gibi âlimler tarafından müstakil çalışmalar yapılmıştır hem de klasik ve çağdaş tefsirlerin sure girişlerinde, bahsi geçen surenin kimliği hakkında açıklamalara yer verilmiştir.¹ Diğer taraftan Şâtıbî (ö. 790/1388) ve Fûrûzâbâdî (ö. 817/1415) gibi âlimler de başka alanlarda yazdıkları eserlerin içerisinde sure bütünlüğüyle ilgili değerlendirmelerde bulunmuşlar ve surelerin muhtevaları (konuları ve maksatları) hakkında bilgi vermişlerdir.

Tefsir kitaplarında, her surenin başında ayet sayısı, indiği dönem yani Mekkî-Medenî oluşu, nüzul sebebi, fazileti ve bazen de konusu hakkında sureye giriş niteliğinde açıklamalar yapılmıştır. Bu tür bilgiler, surenin doğru anlaşılmasına yardım eden önemli bir husus olduğu gibi surenin tefsiri öncesinde, okuyucunun sure muhtevalarına yoğunlaşmasını sağlayan önemli bir etkidir.

Bu çalışmada, öncelikle klasik ve çağdaş dönemdeki belli başlı tefsirlerin² sure mukaddimelerinde yer alan *sure kimliklerine* dair bilgiler çerçevesinde, müfessirlerin sure algıları ele alınacak, özellikle sure bütünlüğüne nasıl baktıkları belirlenecektir. Bu vesileyle klasik tefsirlerle son dönemlerde kaleme alınan çağdaş tefsirlerin mukayesesi yapılacak, sure bütünlüğü konusunda tefsir tarihinde yaşanan değişim ortaya konulacaktır. Ayrıca bu makalede, sureleri bir bütün olarak kabul etmenin gerekliliği üzerinde duran ve onların maksatlarına yoğunlaşan (tefsirlerin dışındaki) bazı eserlere temas edilecektir. Çünkü söz konusu kitaplardaki sure bütünlüğüne dair yorumlar irdelenmediğinde, klasik dönemin sure algısı tam anlamıyla vuzuha kavuşmayacaktır. Meselenin daha iyi anlaşılması adına “sure” ve “sure bütünlüğü” kavramları ve tefsir çeşitleri hakkında bilgi verildikten sonra konuya geçilecektir.

1. “SURE” VE “SURE BÜTÜNLÜĞÜ” KAVRAMLARI

Temel anlamı “yükselme”³ olan “svr” kökünden türeyen “sûre” kelimesi, “evin bir bölümü veya katı”, “yüksek ve güzel bina”, “yüksek makam”, “konum” ve “şan”, “şeref” anlamlarına gelir. Çoğulu “süver” sözcüğüdür.⁴ Cahiliye dönemi şairlerinden olan Nâbiga ez-Zübeynî (ö. 604), bir

¹ Son dönemlerde de Kur’an surelerini değişik yönlerden inceleyen çalışmalar yapılmıştır. Bk. Abdulmuteâl es-Saîdî, *en-Nazmu'l-fennî fi'l-Kur'ân*, (b.y.: Matbaatun'n-Nemûzeciyye, ts.); Abdullah Mahmûd Şehhâte, *Ehdâf-u külli sûretin ve mekâsîduhâ fi'l-Kur'âni'l-kerîm*, (Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyye'l-Âmme li'l-Kitâb, 1976); Mahmût Şeltût, *İle'l-Kur'âni'l-kerîm*, (b.y.: Dâru's-Şurûk, ts.); Muhammed Gazâlî, *Nahve tefsîrin mevduyyin li-suveril'-Kur'âni'l-kerîm*, (Kahire: Daru's-Şurûk, 2000); Mustafa İslamoğlu, *Kur'an Surelerinin Kimliği*, (İstanbul: Akabe Vakfı Yayınları, 2012).

² Aynı bir çalışma konusu olması nedeniyle bu makalede Şii tefsirlere değinilmemiştir.

³ Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Faris, *Mu'cemu el-meşkâyi'si'l-luğa*, thk. Şihabuddin Ebu Amr, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994, 497; Allâme el-Mustafevî, *et-Tahkîk fi kelimâti'l-Kur'âni'l-kerîm*, (Tahran: Merkez-u Neşri el-Allâme el-Mustafevî, 1385), 5: 313

⁴ İbn Fâris, *el-Mekâyis*, s. 497; Ebu Mansur İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Sihâh (tâcu'l-luğa)*, thk. Muhammed-u Muhammed Tamir v.dğr., (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2009), 571; Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn

beytinde sure sözcüğünü “yüksek ve şerefli mevki” anlamında kullanmıştır.⁵ Terim olarak sure, “ayetlerden oluşan ve başı-sonu belli müstakil Kur’an bölümü”⁶ şeklinde tanımlanır. Sure kelimesiyle ilgili bu anlamlar dikkate alındığında, Kur’an’ın ayetlerden oluşan bölümlerine sure denilmesinin sebebi, “birbiriyle ahenkli veya manevi derecesi yüksek parçalardan meydana gelmesi yahut onların her birinin Kur’an binasının bir katını veya bir parçasını teşkil etmesi”⁷ olabilir. “Sure” kelimesinin şehirleri çepeçevre kuşatan “sûr” sözcüğünden alındığı da ifade edilmiştir. Sureler de Kur’an’ın sınırlı ve belirli bölümleri olmaktadır. Şehrin surlarının içindekileri kuşatması gibi sureler de birçok ilim dalını ihtiva ederler.⁸

Sure sözcüğü dokuz yerde tekil bir ayette çoğul olmak üzere Kur’an’da 10 defa kullanılmıştır.⁹ Hem Mekki hem de Medeni surelerde geçen sure sözcüğünün muhtemelen kullanıldığı ilk yer Yûnus, 10/38. ayettir. Söz konusu ayette, müşriklere meydan okunurken onlardan Kur’an’dakine benzer bir surenin getirilmesi istenir. Buradan hareketle Kur’an vahyine ait bölümlerin ayet ve sure şeklinde risaletin ilk yıllarında belirlendiğini söylemek mümkündür.¹⁰

“Sure bütünlüğü” ve “surede konu bütünlüğü” şeklinde Türkçe ifade edilen kavramın Arapça karşılığı “el-vahdetü’l-mevdükiye li’s-sûreti’l-kur’âniyye” ifadesidir. Yakın dönemde bu isimle kitaplar yazılmış ve söz konusu kitaplarda sure ve Kur’an bütünlüğü işlenmiştir.¹¹ Ayrıca surede veya Kur’an’ın tamamında konu bütünlüğü ile ilgili başka kavramlar da kullanılmaktadır. “el-vahdetü’l-udviyye”, “el-vahdetü’l-fikriyye” ve “el-

Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr, *Lisanu’l-Arap*, (Beirut: Dâr-u Sadır, ts.), 4: 386; Ebû’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, thk. Mektebet-ü Tahkîki’t-Turâs Fî Müesseseti’r-Risale, (Beirut: Müessesetü’r-Risâle, 1993), 527; Muhammed Abdülazîm ez-Zerkânî *Mehâhilü’l-irfân fî ulûmi’l-Kur’ân*, (Beirut: Dâr-u İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1995), 1: 247; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2018), 62; Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, (İstanbul: İFAV Yay., 2018), 101-102; Abdülhamit Birişik, “Sûre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2009), 37: 538.

⁵ “Görmüyor musun Allah sana öyle bir mevki vermiş ki o mevkiin altında bütün kralların bocaladıklarını görürsün” (İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arap*, 4: 386; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 62)

⁶ Zerkânî, *Menâhilü’l-irfan*, 1: 247; Adnan Muhammed Zarzur, *Ulûmu’l-Kur’ân ve i’câzühü ve târihu tevsîkihi*, (Amman: Dâru’l-A’lâm, 2005), 162; Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 101-102.

⁷ Birişik, “Sûre”, 37: 538.

⁸ Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, (Beirut: Dâru’l-Fikr, 1941), 2: 128.

⁹ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, “svr”, *el-Mu’cemu’l-müfehres li-elfâzi’l-Kur’âni’l-kerîm*, (Beirut: Dâru’l-Fikr, 1987), 370.

¹⁰ Abdülhamit Birişik, “Kur’ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2002), 26: 386-387.

¹¹ Örneğin Hicâzî ve Rifat Fevzî’nin bu adı taşıyan çalışmaları vardır. Bk. Muhammed Mahmud Hicâzî, *el-Vahdetü’l-mevdükiye fî’l-Kur’âni’l-kerîm*, (Kahire: Dâru’l-Kütübi’l-Hadîse, 1970); Rifat Fevzî Abdulttalip, *el-Vahdetü’l-mevdükiye li’s-sûreti’l-Kur’âniyye*, (Beirut: Dâru’s-Selâm, 1986). Ayrıca Bâvezîr’in bu konuya ilişkin bir yüksek lisans çalışması vardır. Bk. Halûd bint. Hâlid b. Hüseyin Bâvezîr, *el-Vahdetü’l-mevdükiye beyne’l-müeyyidîne ve’l-muârizîne* (Yüksek Lisans Tezi, Câmiatu Ümmü’l-Kura, Suudi Arabistan 2015).

vahdetü'n-nesakiyye" tamlamalarını bu bağlamda zikretmek mümkündür. Bu kavramların ortak noktası, surede bütünlük konusuna yoğunlaşmak ve surenin bütünlüğe sahip olduğunu ispata çalışmaktır.¹²

Bu ifadelerin yanı sıra, sure bütünlüğüyle ilgili "siyaku's-sûreti" (surenin bağlamı), "ğaradu's-sureti" (surenin maksadı), el-vahdetü's-siya-kiyyetü li's-sureti (surede bağlam/akış bütünlüğü), "mevdûu sûreti'l-âmm" (surenin genel konusu), "umdetü's-sureti" (surenin asıl konusu), "hedefü's-sûreti" (surenin hedefi), "mihverü's-sûreti" (surenin eksenini), "mazmûnu's-sûreti" (surenin muhtevası), "medâr/felekü's-sûreti" (surenin yörüngesi/ekseni), "cevvu's-sûreti" (surenin havası), "şahsiyetü's-sureti" (surenin kimliği) ve "ruhu's-sureti" (surenin ruhu) gibi kavramlar da kullanılmaktadır. Dikkatli bir şekilde incelendiğinde bu kavramların anlamca birbirlerine yakın oldukları ve sure bütünlüğü ile ilgili kullanıldıkları görülür.¹³

"Surede konu bütünlüğü" ifadesini, ilk defa kırklı yıllarda İbn Şehîd Mislûn el-Hatîb'in *Nazratü'l-acelân fi ağrâdi'l-Kur'an* isimli eserinde kullandığı ifade edilir. Ancak "konu bütünlüğü" kavramı, zaman içerisinde sure ile sınırlı kalmamış, Kur'an'ın tamamında konu bütünlüğünü işleyen araştırmalar yapılmıştır.¹⁴ Ancak "sure bütünlüğü" kavramının delaleti konusunda bir görüş birliği olmadığı için onunla ilgili farklı tanımlar yapılmıştır. Fîrûzâbâdî *Besâir*'de, İbn Âşûr (1879-1973) *et-Tahrîr*'de "makâsıdu's-sureti" ifadesini, surenin "konusu" (mevdû) anlamında kullanmışlardır.¹⁵ Aslında bu iki kavram arasında bir anlam ilişkisi ve yakınlık vardır. Ancak iyice düşünüldüğünde mevduât (konular) ve makâsıt (maksatlar) arasında temel farkların olduğu görülür. Mevdûât, surenin içerdiği genel manaların toplamı/özetidir. Makâsıt ise surenin hedeflediği gayelerdir ve surenin konularının ve manalarının tamamı ona (gayelere) yönelir. Ayrıca "surenin maksadı" ile hitabın hedeflerini bir araya getiren ve surenin etrafında döndüğü maksat kastedilir.¹⁶

Ayrıca bazı araştırmacılara göre *surede konu bütünlüğü*nden kasıt, Kur'an'ın her bir suresinin, muayyen bir konu olarak kabul edilmesi, surelerin kendilerine özgü şahsiyetlerinin olması ve tali konuları ihtiva eden "temel bir konu"yu ele almasıdır. Bazı yazarlar da *surede konu bütünlüğü* ile sure hedeflerinin bir araya getirilmesi veya surede eksen olan

¹² Samir Abdurahman Raşvânî, *Menhecü't-tefsîri'l-mevdû li'l-Kur'ani'l-kerim*, (Halep: Dâru'l-Mültekâ, 2009), 232-236.

¹³ Muhammed b. Abdullah Abdurrahman er-Rabîa, *İlmu mekâsidi's-süver*, (Riyad: y.y., 2011), 9; Şahin Güven, "Tefsir İlminin Bir Alt Disiplini Olarak "Makâsıdu's-Süver", *Bilimname: Düşünce Platformu* 35/1 (2018): 109-110. Ayrıca bk. Raşvânî, *Menhecü't-tefsîr*, 271-319.

¹⁴ Raşvânî, *Menhecü't-tefsîr*, 232. Hicâzî, Kur'an bütünlüğünü merkeze alan bir doktora tezi hazırlamıştır. (Muhammed Mahmud Hicâzî, *el-Vahdetü'l-mevdûiyye fi'l-Kur'âni'l-kerim*, (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, 1970)

¹⁵ Rabîa, *İlmu mekâsidi's-süver*, 8.

¹⁶ Rabîa, *İlmu mekâsidi's-süver*, 8-9.

konunun (el-mihver'ül-kadiyye) ortaya çıkarılması, başka bir ifadeyle Kur'an'ın her bir suresinin muayyen bir konuyu işlemesi ve surenin hedef ve gayelerinin bu konuya yönelmesi kastedilir.¹⁷ Diğer bir görüşe göre *surede konu bütünlüğü* ile kelamın birbirine bağlı olması ve surenin başından sonuna kadar belli bir düzen içerisinde seyr etmesi murat edilir. Buna göre sure mukaddime ile başlar, "surenin konusu"yla uyumlu bir şekilde konular sunulur ve sure sona erer. Başka bir tanıma göre de *surede konu bütünlüğü*, surede bölümlere ayrılmış konuları bir araya getiren ekseni (mihver) bulmaktır.¹⁸

Bu tanımlara ilaveten surede ele alınan konu/konuların belirgin olup olmamasına göre "surede konu bütünlüğü" sınıflandırılmıştır. Buna göre bazı surelerde konu açık ve nettir, işlenen konu sayısı çok değildir, sure sanki belli bir konuyu tartışmak için nazil olmuştur. Mufassal surelerde özellikle kısa olan mufassal surelerde durum böyledir. Ancak bazı surelerdeki konu bütünlüğünü anlamak için de derin düşünme ve araştırmaya ihtiyaç vardır. Gerekirse bu tür surelerde, araştırmacı bölüm bölüm olan surenin konularını bir araya getirerek surenin konu bütünlüğünü/birliğini tespit eder. Tıval, miûn ve mesani ve bir kısım mufassal surede bu durum yaygındır.¹⁹ Şâtıbî de sureleri ihtiva ettikleri konuların az veya çok oluşuna göre temelde iki kısımda değerlendirirken benzer şeyler söylemektedir. Ona göre birinci kısımda mufassal sureler yer alır. Mufassal sureler ve özellikle onların kısa olanları bir konu için indirilmiş ve bir konuyu işlerler. Diğer surelerde ise birden fazla konudan bahsedilir.²⁰ Hicâzî ise mufassal surelerin genelinin tek bir maksat içerdiğini, diğer surelerin de her birinin tek hedefi olmakla birlikte birçok maksadı ve farklı yollarla ele alınan konuları kapsadığını ifade eder ve bu gruba Bakara ve Nisa surelerini örnek verir.²¹

Geçmiş dönemlerde de bazı âlimlerin vurguladığı gibi²² sure/sureler

¹⁷ Bâvezîr, *el-Vahdetü'l-mevdüüyye*, 32-33.

¹⁸ Bâvezîr, *el-Vahdetü'l-mevdüüyye*, 36. Abbâs İvedullah, "konu bütünlüğü" kavramının iki anlamda kullanıldığı belirtir. İlki "tek bir konudan bahseden çeşitli ayetler"dir. Bu tanımla, konulu tefsir yöntemiyle Kur'an bütünlüğünde bir konunun araştırılması kastedilir. İkincisi, "Kur'an'ın bir suresi ve surelerinin bir konudan bahsetmesi"dir. Bu tanımla da sure tefsirine geçmeden önce sure girişinde, surenin fazileti, özellikleri, ismi ve bu ismi almasının gerekçesi, sebab-i nüzulü, sonra da surenin esas hedefinden bahsedilmesi murat edilir. Bk. Abbâs İvedullah Abbas, *Muhadarat fi't-tefsiri'l-mevdüü*, (Dimişk: Daru Fikr, 2007), 39-49.

¹⁹ Bâvezîr, *el-Vahdetü'l-mevdüüyye*, 36-38.

²⁰ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, thk. Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd, (Suudî Arabistan: Dâru İbn Affân, 1997), 4: 266-270.

²¹ Hicâzî, *el-Vahdetü'l-mevdüüyye*, 41-42. Ahmet Bedevî de Kur'an surelerinin bazen tek bir konudan bahsettiğini ve onun dışına çıkmadığını, bazı surelerin ise çeşitli Kur'an maksatlarını ele aldığını ve Kur'an surelerinin genelinin birçok masadı içerdiğini ifade eder. Bk. Ahmed Bedevî, *Min belâğati'l-Kur'an*, (Kahire: Nahdatu Mısır, 2005), 175.

²² Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (ö.543/1148), ayetlerin birbirleriyle olan irtibatının, manaların uyumu ve cümlelerin intizamı açısından adeta tek bir kelime gibi olduğunu ve bunun da büyük bir ilim olduğunu ifade eder. Bk. Celâluddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'an*, thk. Mustafa

çeşitli konuları ihtiva etse de -aynı meselede bir kısmı bir kısmıyla alakalı cümlelerin olması gibi- sonu baş tarafıyla, başı son tarafıyla bağlantılıdır, bütünüyle tek bir maksada ulaşır. Dolayısıyla surenin nazmını anlamak isteyen kimse, ona bütün olarak bakmak durumundadır.²³ Bazı mufassal surelerin dışında Kur'an sureleri birçok konuyu ihtiva eder. Ancak surede bir araya toplanan bu manaların aralarında ince münasebetler vardır. Her ayet, öncesi ve sonrasıyla (siyak-sibak) tam bir bağlantı halindedir ve anlam yönünden ilişkilidir. Öyle ki surenin genel hedefini gerçekleştirme yolunda, insan vücudunu oluşturan organların bir araya gelmesi gibi ayetlerin hikmetle bir araya getirildiğini görmek mümkündür. Sure muayyen bir hedefe yönelir, bütünü itibariyle onun belli bir maksadının olduğu görülür.²⁴ Maksadı/hedefi farklı ve muhtelif zaman ve mekânlarda nazil olan ayetler, tek surede bir araya getirilmişler ve bunlar tam bir bütünlük oluşturmuşlardır. Bunun da ötesinde her bir surenin kendine özgü bir tınısı ve musikisi vardır.²⁵ Abdullah Diraz'ın (1894-1958) da vurguladığı gibi tablodaki güzelliği görebilmek için geri çekilerek görüş sahasının genişletilmesi ve tablonun bir bütün olarak gözden geçirilmesi gerekmektedir. Kur'an hakkında da isabetli bir hüküm verebilmek için de onun her suresini bu anlayış çerçevesinde değerlendirmek icap eder.²⁶

Görüldüğü gibi "surede bütünlük" meselesinde üzerinde ittifak edilen bir tanım yoktur. Konuyla ilgili "surenin temel konusu", "surenin maksatları/hedefleri" veya "surenin ele alıp tartıştığı maksat", "surenin yöneldiği temel hedef" ve "surenin eksenini" ifadelerinin ön plana çıktığı görülür.²⁷ Dikkatli bir şekilde incelendiğinde bu tanımların hepsinde de "surenin bir bütün olduğu" görüşü hâkimdir. Ayrıca bu tanımlarda, ayet ayet veya ayet grupları halinde sure tefsirine geçmeden önce surenin konu/konuları, eksenini ve maksat/maksatlarını belirtmeye yönelik bir çabanın olduğu görülür. Çünkü girişinde surenin genel konusunu belirlemek, onun doğru bir şekilde tefsirine yardım edeceği²⁸ gibi okuyucunun ilgi ve alakasını celbedecek, surede verilen mesajı doğru anlamasına katkı sağlayacaktır.

Dîb el-Buğâ, (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1996), 2: 972. İslam âlimlerinin konuyla ilgili görüşleri için bk. M. Faik Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet*, (Ankara: DİB Yay., 2005), 39-93.

²³ Abdullah Diraz, *En Mühim Mesaj: Kur'an*, trc. Suat Yıldırım, (İzmir: Işık Yay., 2003), 207; Hicâzî, *el-Vahdetü'l-mevdûiyye*, 48.

²⁴ Diraz, *En Mühim Mesaj*, 204; Hicâzî, *el-Vahdetü'l-mevdûiyye*, 112. Ayrıca bk. Abdulmuttalip, *el-Vahdetü'l-mevdûiyye*, 7; Hasan Keskin, "Sûre İç Bütünlüğü Açısından Nûh Sûresi'nin İncelenmesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2009): 70.

²⁵ Hicâzî, *el-Vahdetü'l-mevdûiyye*, 54.

²⁶ Biri Medenî (Bakara) diğer ikisi Mekkî (Hud ve Yunus) üç sureyi inceleyen Diraz, bu surelerde, bir giriş, bir gelişme ve bir de sonuçtan oluşan belirli ve sınırlı gerçek bir planın mevcut olduğunu ifade eder. (Abdullah Diraz, *Kur'an'a Giriş*, trc. Salih Akdemir, (Ankara: Otto Yayınları, 2012), 102.). Ayrıca bk. a.mlf., *En Mühim Mesaj*, 208.

²⁷ Raşvânî, *Menhecû't-tefsîr*, 235.

²⁸ Abdulmuttalip, *el-Vahdetü'l-mevdûiyye*, s. 11.

2. KLASİK TEFSİRLER

Kaynakları ve yöntemleri bakımından tefsirler temelde “rivayet ağırlıklı tefsirler” ve “dirayet ağırlıklı tefsirler” şeklinde sınıflandırılabilir. Çünkü rivayet tefsiri sayılan eserlerin genelinde dirâyet usulü kullanılmış, dirâyet kategorisine yerleştirilen tefsirlerde de rivayet usulüne yer verilmiştir.²⁹ Bu bakımdan birçok kaynakta³⁰ ayrı ayrı incelenen luğavî (filolojik), fikhî, işârî, mezhebi ve çağdaş tefsir gibi türlerini dirayet ağırlıklı tefsirler kapsamında değerlendirmek mümkündür.³¹

Me’sûr ve menkûl (naklî) diye de adlandırılan *Rivayet tefsiri* yöntemi, Hz. Peygamber’den, sahabeden ve tâbiûndan nakledilen tefsirlerin yanı sıra, Kur’an’ın bizzat Kur’an ayetleri ışığında açıklamasına dayanır.³² Bu tefsir tazında bir nakletme söz konusudur. Ancak hangi ayetin, hangi ayeti tefsir ettiğine dair Kur’an’da bir açıklama yoktur. Bu nedenle bir ayetin tefsirini başka bir ayetle ilişkilendirmek müfessirin kendi dirayetiyle yaptığı bir iştir ve ulaştığı sonuç da onun bir içtihadıdır.³³

“Re’y” ve “aklî” tefsir diye de ifade edilen *Dirayet tefsiri* ise Kur’an’ı tefsir ederken sadece rivayetlerle yetinmeyen, ayetleri Arap dili ve belagati, edebiyat, mantık, kıyas ve daha pek çok ilme dayanmak suretiyle izah eden tefsir çeşitlerini ifade eden bir kavramdır.³⁴

Tefsirler, tefsir tarihi kitaplarında “rivayet” ve “dirayet” şeklinde iki başlık altında değerlendirilmekle birlikte, son dönemlerde, ayetleri tefsir etme biçimleri, yani Kur’an’a ve surelere bütüncül veya parçacı bakıp bakmadıkları dikkate alınarak yeni bir tasnife tabi tutulmuştur. Buna göre tefsirler temelde “mevziî/tecziî (parçacı)” ve “konulu tefsir” şeklinde iki kısımda incelenmektedir. Aynı zamanda “müsel tefsir” de denilen “mevziî/tecziî” (parçacı) yöntemde, müfessir, Kur’an ayetlerini Mus-haf’taki tertibe göre ayet ayet açıklar. Bu, ilk ayetten son ayete kadar tüm Kur’an metninin sırasıyla açıklamasını içeren tam tefsirdir.³⁵

²⁹ Mehmet Suat Mertoğlu, “Tefsir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2011), 40: 291. Ayrıca bk. Zekeriyâ Pak, “Rivayet Ağırlıklı Tefsirler”, *Tefsir el Kitabı*, ed. Mehmet Akif Koç, (Ankara: Grafiker Yay., 2012), 175-186.

³⁰ Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, (Beyrut: Daru'l-Erkam, ts.), 1: 105-237; Mennau'l-Kattan, *Mebâhis fi ulumi'l-Kur'an*, (Riyad: Mektebetü'l-Meârif li'n-Neşri ve't-Tevzi, 1996), 358-364; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, (Ankara: Fecr Yay., 1996), 2: 117-310.

³¹ Bk. Fethi Ahmet Polat, “Dirayet Ağırlıklı Tefsirler”, *Tefsir el Kitabı*, Ed. Mehmet Akif Koç, (Ankara: Grafiker Yay., 2012), 189-226.

³² Pak, “Rivayet Ağırlıklı Tefsirler”, 175.

³³ Pak, “Rivayet Ağırlıklı Tefsirler”, 175; Abdulhamit Birışık, “Tefsir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2011), 40: 286. Ayrıca bk. Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 1: 149.

³⁴ Polat, “Dirayet Ağırlıklı Tefsirler”, s. 189.

³⁵ Abdussettar Fethullah Saîd, *el-Medhal İla tefsiri'l-mevdûi*, (b.y.: Mektebetü'l-İman li't-Tibaeti ve'n-Neşri, ve't-Tevzi, 2011), 18; Muhammed Bakır es-Sadr, *el-Medrasatü'l-Kur'âniyye*, thk. Lecnetü't-Tahkîk et-Tâbiati lil-Mu'temeril-Âlem, (b.y.: Dâru'l-Kitâbil-İslâmî, ts.), 8-10; Şahin Güven, “Günümüz Tefsir Çalışmalarında Yeni Bir Yöntem: Konulu Tefsir Metodu”, *Tarihten Günümüze*

İkinci kısım olan Konulu Tefsir (et-tefsîru'l-mevdûî), aynı konuyla ilgili ayetlerin bir araya getirilmesiyle yapılan bir yöntemdir ve bu yöntemde tematik (konusal) bir bakış açısı hâkimdir. Bilindiği gibi Kur'an'ın tertibi tematik değildir. Kur'an'daki sureler, belli konular temelinde sıralanmadığı gibi surelerin içerisindeki ayetler de konularına göre düzenlenmemiştir. Kur'an'ın bu metin yapısından hareketle, çağdaş dönemde farklı ayetlerde işlenen konuları bütünlük içinde anlamak için ilgili ayetleri bir araya getirmenin yararlı olacağı düşünülmüştür.³⁶

Klasik tefsirler ve türleri hakkında giriş niteliğindeki bu bilgilerden sonra onların sure mukaddimelerinde yer verdikleri bilgiler bağlamında sure ve sure bütünlüğüne nasıl baktıklarının tespiti yapılabilir.

2.1. RİVAYET AĞIRLIKLILIK TEFSİRLERDE SURE MUKADDİMELERİ

Naklî tefsirin en mükemmel ve hacimli örneğini teşkil eden³⁷ Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmiu'l-beyân* adlı tefsirinde surelerin Mekkî-Medenî, ayet sayısı ve fazileti ilgili bir malumat yoktur. İbrahim suresinden Nas suresine kadar bütün surelerin girişinde *tefsîru sûreti'l-kehfî* (Kehf suresinin tefsiri) ve *tefsîru suret-i tâhâ*³⁸ örneklerinde olduğu gibi sadece sure isimleri zikredilir. *el-Kavlü fi te'vîl-i fâtiheti'l-kitap* (Fatiha suresinin te'vîli hakkındaki görüş) ifadesiyle başlayan Fatiha suresinin dışında, Ra'd suresine kadar olan surelerin baş tarafında ise sure isimleri, o dönemdeki kullanıma uygun olarak dolaylı bir şekilde ifade edilmiştir. Örneğin Nisa suresinde girişinde, "kendisinde kadınların (en-nisâ) zikredildiği surenin tefsiri hakkında bir söz" ve Maide suresinin başında "kendisinde Maide'nin zikredildiği surenin tefsiri" şeklinde kısa açıklamalar görülür.³⁹

Erken dönem tefsirlerinden olan ve rivayet tefsiri tanımlamasını (Suyûtî'nin *ed-Dürü'l-mensûr* isimli eseriyle birlikte) en çok hak eden⁴⁰ bir tefsir olma özelliğine sahip İbn Ebî Hâtim'in (ö. 327/938) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*'inde sure başlarında bir bilgi ve açıklama yoktur.⁴¹ Hicri 4.

Kur'an'a Yaklaşımlar, (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2010), 447; Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'ın Konulu Tefsiri", *Hikmet Yurdu* 2/3 (2009), 112-113.

³⁶ Esra Gözeler, "Konulu Tefsir", *Tefsire Akademik Yaklaşımlar-I*, ed. M. Akif Koç-İsmail Albayrak, (Ankara: Otto Yayınları, 2013), 233. Bu tefsir tarzına aynı zamanda "tevhi'dî" (bütünsel) tefsir nitelemesi de yapılmıştır. (Kasapoğlu, "Kur'an'ın Konulu Tefsiri", 112-113)

³⁷ İsmail Cerrahoğlu, "Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul TDV Yay., 1993), 7: 106.

³⁸ Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiü'l-beyân an te'vîl-i âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdî'l-Muhsin et-Türkî, (Kahire: Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtü'l-Arabîyyeti ve'l-İslâmîyyeti, 2001), 15: 140 ve 16: 5.

³⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 6: 339 ve 8: 5.

⁴⁰ Mehmet Suat Mertoğlu, "Tefsir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2011), 40: 291.

⁴¹ Bk. Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Razi İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-azim*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, (Riyad: Mektebetu Nizar Mustafa el-Bâz, 1997).

asırda Semerkandî (ö. 373/983) tarafından kaleme alınan *Bahru'l-ulûm*'da ise sadece surelerin Mekkî-Medenî durumu ve ayet sayısı hakkında bilgi verilmiş, nadir olarak bazı sure girişlerinde istisna ayetlerin varlığına dikkat çekilmiştir.⁴²

Hicri 5. asırda yazılan rivayet ağırlıklı tefsirlerden ilki Sa'lebî'nin (ö. 427/1035) *el-Keşf ve'l-beyân* isimli tefsiridir. Bu tefsirin sure mukaddimelerinde ilgili surenin Mekkî-Medenî niteliği belirtilmiş; ayet, kelime ve harf sayıları hakkında bilgi verilmiş, akabinde sözü edilen surenin faziletine ilişkin rivayetlere işaret edilmiştir.⁴³ Hicri 5. asırda yazılan diğer önemli tefsir, Vâhidî'ye (ö. 468/1076) aittir. *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd* isimli bu eserde, surelerin Mekkî-Medenî bilgisi ve ayet sayısı ile ilgili kısa bilgiler verilmiş, devamında onların faziletine ilişkin bazen bir tane bazen de birden çok rivayet zikredilmiştir.⁴⁴

Hicri 6. asırda rivayet usulüyle yazılan üç tefsir ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki *Meâlimü't-tenzîl* adını taşıyan Begâvî'nin (ö. 516/1122) tefsiridir. Begâvî bu tefsirde, Fatiha suresinin tefsirine geçmeden önce onun isimleri ve Mekkî-Medenî oluşuna dair farklı tartışmalara yer vermekle birlikte,⁴⁵ diğer surelerde ayrıntıya girmemiş ve sadece Mekkî-Medenî bilgisiyle yetinmiştir. Hicri 6. yüzyılda yazılan ikinci önemli tefsir, İbn Atıyye'nin (ö. 541/1147) *el-Muharreru'l-vecîz* adlı eseridir. Bu tefsirde surelerin Mekkî-Medenî özelliği ve istisna ayetlerle ilgili detaylı bilgiler verilir ve farklı görüşlere işaret edilir.⁴⁶ İstisna ayetlerin nerede ve hangi olay bağlamında geldiğine işaret edilir. Ayrıca genelde surelerin kaç ayetten ibaret olduğu belirtilmemiş, bazı surelerin başında herhangi bir bilgi verilmemiş, hemen surenin tefsirine geçilmiştir.⁴⁷ Hicri 6. asrın son çeyreğinde İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) tarafından kaleme alınan ve rivayet ağırlıklı tefsirler kategorisinde değerlendirilen *Zâdü'l-mesîr* isimli tefsirde, Fatiha suresi girişinde onun Mekkî-Medenî durumu ve faziletiyle ilgili rivayetlere yer verilmiştir.⁴⁸ Bazı sure mukaddimelerinde "faslun fi faziletihâ" (onun/surenin fazileti hakkında bölüm) ve "faslun fi nuzûlihâ"

⁴² Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, thk. Ali Muhammed Muavvid v.dğr., (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 2: 181, 2: 228 ve 2: 257.

⁴³ Nisa ve Fil sureleri için bk. Ebû İshâk Ahmed es-Salebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, thk. Ebu Muhammed b. Aşûr, (Beyrut: Dâru lhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2002), 3: 241 ve 10: 288.

⁴⁴ Bk. Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî en-Nisâbü'rî, *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Adil Ahmed Abdü'l-Mevcûd v.dğr., (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 1: 413 ve 4: 560.

⁴⁵ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr v.dğr., (Riyad: Dâru Tayyibe, 1989), 1: 49.

⁴⁶ Şuara suresi için bk. Kadî Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endelüsî. *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. thk. Abdüsselâm Abdü's-Şâfi Muhammed. (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 4: 224.

⁴⁷ Nahl ve Müminun sureleri için bk. İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 3: 377 ve 4: 136.

⁴⁸ Ebu'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1984), 1: 11.

(onun nüzulü hakkında bölüm) şeklinde iki başlık açılmış, ilk başlıkta surenin faziletine dair rivayetlere yer verilmiş, ikincisinde de Mekkî-Medenî bilgisi ve istisna ayetler ve görüş sahipleri zikredilmiştir.⁴⁹ Bazen de sadece “faslun fi nuzûlihâ” başlığı kullanılmış,⁵⁰ bir kısım surede ise başlık açılmadan sure hakkında bilgi verilmiştir.⁵¹ Özetle surelerin ayet sayıları hakkında bilgi verilmediği bu tefsirde, Mekkî-Medenî niteliği, surenin ve istisna ayetlerin iniş sebepleriyle ilgili farklı görüşlerin -diğer tefsirlere oranla- ayrıntılı bir şekilde verildiği görülmektedir.⁵²

İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) rivayet usulüyle yazdığı *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm* isimli tefsirde sure kimliklerine ilişkin birçok klasik tefsirde olduğu gibi standart bilgilerle yetinilmiştir. Bu çerçevede bazı sure mukaddimelerinde Mekkî-Medenî durumuyla ilgili farklı görüş ve rivayetlere yer verilmiş ve istisna olan ayetlere işaret edilmiştir.⁵³ Bunun yanı sıra girişinde herhangi bir açıklama yapılmayan sureler de bulunmaktadır.⁵⁴

Seâlibî'nin (ö. 875/1471) rivayet yöntemiyle yazdığı *el-Cevâhiru'l-hisân*'da, Bakara suresinin inişinin çeşitli dönemlere yayıldığı, son inen ayetin (Bakara 2/281) bu surede olduğu, büyüklüğü ve güzelliğinden ötürü bu sureye “Fustâtu'l-Kur'an” (Kur'an'ın otağı) dendiği, bu surenin hükümler ve öğütler içerdiği, onda 500 hüküm ve 15 meselin bulunduğu belirtildikten sonra sureyle ilgili rivayetlere yer verilmiştir.⁵⁵ Seâlibî, diğer surelerin girişlerinde genel itibariyle surelerin Mekkî-Medenî niteliği ve istisna ayetlerle ilgili rivayetleri zikretmiştir.⁵⁶

Bütün özellikleri ile tam bir rivayet tefsiri olma özelliğine sahip olan ve ayetleri rivayetlerle tefsir edip başka bir açıklamaya yer vermeyen⁵⁷ Suyûtî'nin *ed-Dürrü'l-mensûr* isimli tefsirinde, surelerin Mekkî-Medenî oluşu (surenin *hangi* şartlarda ve *nasıl* nazil olduğu, bir defada mı yoksa bölümler şeklinde mi, gece mi gündüz mü indirildiği) ve istisna ayetler açıklanmış, ilgili surenin faziletine dair rivayetler zikredilmiştir.⁵⁸

⁴⁹ Bakara suresi için bk. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1: 19-20.

⁵⁰ En'am ve Araf girişleri bk. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 3: 1 ve 3: 164.

⁵¹ Al-i İmran suresinin girişinde bir başlığa yer verilmemiş, tefsircilere göre bu surenin medeni olduğu, baştan seksen küsur ayetin Hz. İsa hakkında tartışan Necran heyeti hakkında geldiği ifade edilmiştir. (İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1: 349)

⁵² Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, (İstanbul: İFAV Yay., 2012), s.145.

⁵³ Ebu'l-Fidâ İsmail b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed v.dğr., (Kahire: Mektebetu Evlâdi's-Şeyhi li't-Turâsi, 2000), 6: 5.

⁵⁴ Yunus suresinin girişinde bir bilgi yoktur. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 7: 331.

⁵⁵ Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf Ebû Zeyd es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-hisân fi tefsîri'l-Kur'an*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1997), 1: 176-180.

⁵⁶ Örnek olarak A'râf ve İbrahim surelerine bakılabilir. (Seâlibî, *el-Cevâhir*, 3: 5 ve 3: 374)

⁵⁷ Demirci, *Tefsir Tarihi*, s. 151.

⁵⁸ Örnek olarak Âl-i İmran suresine bakılabilir. (Celâluddîn es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr-i bi'l-me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, (Kahire: Merkezi Hicr li'l-Buhûş ve'd-Dirâsât, 2003), 3: 439-439). Ayrıca Nisa suresi ve Ra'd suresi için bk. Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 4: 208-209

Neticede *rivayet ağırlıklı* klasik tefsirlerde surelerin mukaddimeleri/önsözleri mesabesinde olan bölümlerde, genel itibariyle ilgili surenin Mekkî-Medenî bilgisi ve bununla ilgili farklı görüşler belirtilerek ayet sayısı ve istisna ayetler zikredilmiş, surenin fazileti ve nüzulüne ilişkin rivayetlere yer verilmiştir. *el-Keşf ve'l-beyân* tefsirinde ise bunlara ilaveten surelerin harf ve kelime sayıları da belirtilmiştir. Dikkat edilirse rivayet yöntemiyle yazılan tefsirlerde, surelerin muhtevası, hedefi, ekseni, ana konusu/konuları ve tali konuları hakkında bilgi verilmemiş; ayet ayet veya ayet öbekleri şeklinde tefsiri yapılan “sure”ye bütüncül bir bakış yapılmamıştır. Bu durum, aslında klasik tefsirlerin, Kur’an surelerine yaklaşımlarını, tefsir anlayışlarını ve Kur’an ayetlerini tefsir etme yöntemlerini yansıtan bir durumdur. Çünkü bu tefsirlerde sure ve ayetler, mevcut tertibe göre Fâtiha suresinden Nâs suresine kadar sure sure ve ayet ayet tefsir edilmiş, Kur’an surelerine konusal/tematik ve bütüncül bir bakışla değil, parçacı/mevziî bir yöntemle yaklaşmıştır. Her ne kadar zaman zaman “Kur’an’ın Kur’an’la tefsiri” yöntemi ışığında tefsiri yapılan ayetle ilgili olan başka ayetlere işaret edilmişse de bu durum, sistemli bir şekilde Kur’an’ın tefsirinde konuların esas alındığı, bütüncül yaklaşımla konularla ilgili bütün ayetlerin bir araya getirildiği ve böylece Kur’an’ın o konuyla ilgili bakışının ortaya konulduğu yahut tefsirine geçmeden önce surelerin işlediği konu/konulardan bahsedildiği anlamına gelmemektedir.

2.2. DİRAYET AĞIRLIKLILIK TEFİRLERDE SURE MUKADDİMELERİ

Dirayet ağırlıklı klasik tefsirlerde de sure mukaddimelerinde yer alan sure kimlikleriyle ilgili bilgiler, rivayet ağırlıklı tefsirlerde olduğu gibi standart bir malumatla sınırlıdır. Dirayet usulünün özelliklerini taşıyan ve Kur’an’ın başından sonuna kadar ilk tefsiri olma özelliğine sahip olan⁵⁹ Mukâtil b. Süleyman’ın (ö. 150/767) *et-Tefsîru'l-kebîr*’inde, sure başlarında öz bir şekilde tefsiri yapılacak surenin kimliği hakkında kısa açıklama yapılmıştır. Ancak bu bilgiler surenin Mekkî-Medenî oluşu ve ayet sayısı ile sınırlıdır. Bazı surelerde de istisna ayetlere ve surenin gece mi gündüz mü geldiğine işaret edilmiştir.⁶⁰

Dirayet tefsirinin kurucusu kabul edilen⁶¹ Mâturidî’nin (ö. 333/944) *Te’vîlât*’ında sure girişlerinde fazla malumatın olmadığı görülür. Surelerin ismi, konusu ve ayet sayısı hakkında bir bilgi yoktur. Genel itibariyle

ve 8: 359.

⁵⁹ Mertoğlu, “Tefsir”, 40: 291.

⁶⁰ el-En’âm suresinin; 20, 91, 93, 114 ve 151. ayetlerin dışında Mekkî olduğu ve bu surenin geceleyin indirildiği ve Kufelilere göre ayet sayısının 165 olduğu ifade edilmiştir. Bk. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman (et-Tefsîru'l-kebîr)*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte, (Beirut: Dâru İhyai’t-Turasi'l-Arabi, 2002), 1: 547-548.

⁶¹ Bekir Topaloğlu, “Te’vîlâtü'l-Kur’ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2012), 41: 32

surelerin Mekkî-Medenî veya ilgili surenin tamamının Mekkî veya Medenî olduğu ifade edilmiştir. Bazen de sadece Mekkî surede bulunan Medenî ayet sayısına veya Medenî surede bulunan Mekkî ayet sayısına işaret edilmiş, ancak bu istisna edilen ayetlerin hangileri olduğu belirtilmemiştir.⁶² Birkaç surenin mukaddimesinde “kîle” (söylendi) ve “zükire” (zikredildi) ifadeleri kullanılarak surelerin Mekkî-Medenî oluşuna dair görüşler ifade edilmiştir. Araf suresinin girişinde “bu surenin Mekkî olduğunu söyleyenlerin (kîle) olduğu,⁶³ Ra’d suresinde ise onun Mekkî bir sure olarak zikredildiği (zükire) belirtilmiştir.⁶⁴

Mâverdî’nin (ö. 450/1058) tefsiri *en-Nuket ve’l-uyûn*’da sure girişlerinde, Mekkî-Medenî bilgisi ve istisna ayetler hakkında bilgi verilmiş, ilaveten surenin Mekkî ve Medenî oluşuyla ilgili görüş sahipleri belirtilmiştir.⁶⁵ Bununla birlikte bütün sure girişlerinde sure kimliğine ilişkin bir açıklama yapılmamıştır.⁶⁶

Zemahşerî’nin (ö. 538/1144) dirayet metoduyla yazdığı *el-Keşşâf* isimli tefsirde de sure kimliği ile ilgili sınırlı bilgiler verilmiştir. Fatiha suresinin Mekkî, başka bir görüşe göre hem Mekkî hem de Medenî (bu durumda bir kez Mekke’de bir kez de Medine’de nazil olmuştur) olduğu ifade edilmiş, devamında bu surenin diğer isimleri ve bu isimlerin anlamları izah edilmiştir.⁶⁷ Diğer surelerde genel itibariyle Mekkî-Medenî bilgisi, ayet sayısı, istisna ayetler belirtilmiş, sözü edilen surenin, hangi sureden sonra nazil olduğuna dair kısa bilgilere yer verilmiştir.⁶⁸

Râzî’nin (ö.606/1210) tefsiri *Mefâtîhu’l-gayb*’da, genel itibariyle surelerin Mekkî-Medenî durumu, istisna ayetler ve ayet sayısı hakkında bilgi verilmiş, bazen ilgili surenin hangi sureden sonra indirildiği ifade edilmiştir.⁶⁹ Bazı surelerin girişinde de sebebi nüzule yer verilmiştir.⁷⁰ Râzî, sure kimlikleriyle ilgili bu standart bilgilerin yanı sıra, tefsirinde ayetler ve sureler arasındaki münasebete önem vermiştir.⁷¹ Ancak onun

⁶² Mesela Nahl suresinin üç ayet dışında, tamamının Mekkî olduğu ifade edilmiştir. (Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâturidî, *Te’vilât-u ehli’s-sünneti*, thk. Mücdî Bâsellûm, (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2005), 6: 471).

⁶³ Mâturidî, *Te’vilât*, 4: 345.

⁶⁴ Mâturidî, *Te’vilât*, 6: 301. Ayrıca bk. Mâturidî, *Te’vilât*, 6: 358 ve 6: 419.

⁶⁵ Araf suresi için bk. Ebu’l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb el-Maverdî, *en-Nuket ve’l-uyûn*, nşr. Seyyîd b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm, (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1992), 2: 198.

⁶⁶ Örneğin Al-i İmran ve Taha surelerinin Mekkî-Medenî oluşuna dair bir bilgi yoktur. Bk. Maverdî, *en-Nuket*, 1: 368 ve 3: 292.

⁶⁷ Cârullah Ebu’l-Kasım Muhammed b. Ömer ez- Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâik-i ğavâmizî’t-te’vil ve uyûni’l-ekâvil fi vücûhi’t-te’vil*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavvid, (Riyad: Mektebetü’l-Abikân, 1998), 1: 99.

⁶⁸ el-Enfâl suresi için bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2: 549.

⁶⁹ Mesela İsrâ suresinin 110 ayetten oluştuğu, İbn Abbas’dan gelen bir rivayete göre 76, 77, 78, 79 ve 80. ayetler hariç, tamamının Mekkî olduğu ve istisna edilen Medenî ayetlerin Sakîf kabilesi heyeti hakkında geldiği belirtilmiştir. (Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 20: 146.)

⁷⁰ Örnek olarak Abese suresine bakılabilir. (Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 31: 55).

⁷¹ Zehebî, *et-Tefsîr ve’l-müfessirîn*, 1: 209.

takip ettiği bu usul, sureye “külli/bütüncül bir bakış” a odaklanma noktasında değildir. Onun tefsirinde, surelerde mevcut bulunan maksatlar ve genel gayelere yönelik bilinçli bir yaklaşımın olduğu görülür.⁷² Bu çerçevede yer yer sureler arasındaki münasebete işaret edilmiş, bu vesileyle surenin muhtevası hakkında bilgi verilmiştir. Muhammed, Zâriyât, Necm, Vâkıa, Mümtehine, Saf, Talak, Tahrîm, Mutaffîfn, İnşirah, Zilzal ve Tebbet gibi surelerin tefsiri öncesinde, bu surelerle bir önceki surenin sonu arasındaki münasebete değinilmiştir.⁷³

Bu tefsirin Nisâ ve Burûç surelerinin girişinde, onların muhtevaları hakkında bilgi verilmiştir. Nisâ suresinin ilk ayetinin tefsirinden önce bu surenin birçok sorumluluğu içerdiği ifade edilmiştir. Çünkü Yüce Allah bu surenin başında kadınlara, çocuklara ve yetimlere şefkat göstermelerini, onlara acımalarını, haklarını vermelerini ve onların mallarını korumalarını insanlara emretmiştir. Nitekim son ayette⁷⁴ görüldüğü üzere Nisa suresi, bu mana ile sonlanmıştır. Ayrıca bu surede temizlik, namaz ve müşriklerle savaşmanın emredilmesi gibi başka sorumluluklardan da bahsedilmiştir.⁷⁵

Kurtubî (ö. 671/1273), *el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur'ân*'da, genel olarak klasik tefsirlerde görüldüğü üzere surenin Mekkî-Medenî bilgisi, istisna ayetler ve (varsa) bu konudaki farklı görüşler ve sahiplerini zikretmiş, bir de ayet sayılarına ilişkin bilgilere yer vermiştir. Kurtubî Bakara suresinin mukaddimesinde, “önce surenin nüzulü, fazileti ve onunla ilgili rivayetler hakkında söze başlayacağını ve rivayet bulunması halinde bütün surelerde aynı usulü takip edeceğini” ifade ederek bu konuda izleyeceği yöntemden bahsetmiştir. Daha sonra Bakara'nın Medine'de nazil olmaya başlayan ilk sure olduğunu, inişinin değişik zamanlara yayıldığını ifade etmiş ve surenin faziletiyle ilgili rivayetlere yer vermiştir.⁷⁶

Beyzâvî (ö. 685/1286) *Envâru't-tenzîl*'de sadece surelerin Mekkî-Medenî niteliği ve ayet sayıları hakkında bilgi vermiştir.⁷⁷ Neseî (ö. 710/1310) tefsirinde, sadece Fatiha suresinin Mekkî-Medenî durumu, ayet sayısı, isimleri ve bu isimlerin anlamları hakkında bilgi verilmiştir.⁷⁸ Diğer surelerle ilgili herhangi tanıtım söz konusu değildir. Ebû Hayyân (ö.

⁷² Raşvânî, *Menhecû't-tefsîr*, 257.

⁷³ Mümtehine suresi ile Haşr suresi arasındaki münasebet ve anlam ilişkisi için bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 29: 297.

⁷⁴ en-Nisâ 4/176.

⁷⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 9: 163. Ayrıca Buruç suresi için bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31: 114.

⁷⁶ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el- Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*, thk. Abdullâh Bin Abdulmuhsin et-Türkî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 1: 234-236.

⁷⁷ Örnek olarak Maide suresinin tefsirine bakılabilir. (Nâsirüddîn Ebu'l-Hayr Abdullâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî el-Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, 1998), 2: 113).

⁷⁸ Ebu'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmud en-Neseî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 1: 25.

745/1344) *el-Bahru'l-muhîtt'e*, bir kısım kısa surenin Mekkî-Medenî durumu ve ayet sayılarını belirtmiş,⁷⁹ diğer sureler hakkında bir bilgi vermemiştir.

Bikâî (ö. 885/1480) *Nazmu'd-dürer'de*, diğer klasik tefsirlerden farklı bir yöntem takip eder. Tefsirinin mukaddimesinde sureler ve ayetler arasındaki münasebete değineceğini⁸⁰ ve münâsebetü'l-Kur'an ilmi vasıtasıyla "Kur'an bölümlerinin tertibinin illet ve gerekçelerinin bilineceğini"⁸¹ ifade eden Bikâî, sistemli bir şekilde bütün sure mukaddimelelerinde "maksûduhâ" ifadesiyle tefsirini yapacağı surenin öncelikle muhtevası ve konusu hakkında bilgi verir. Fatiha suresinin tefsirinin girişinde, bütün sure isimlerinin, o surenin maksudunun mütercimi olduğunu belirtir. Çünkü her türlü isim, kendisiyle müsemma arasındaki münasebet ve anlam ilişkisini ortaya koymaktadır. Surenin ismi, icmalen müsemma olan tafsilata delalet eder. Bütün surelerin maksudu, ismiyle olan münasebetine götürür. Bikâî devamla bütün surelerin maksudunu zikredeceğini ve maksutla o surenin ismi arasındaki ilişkiyi göstereceğini, sure başlarında yer alan besmeleleri, ilgili surenin maksuduna uygun bir şekilde tefsir edeceğini ifade etmiştir.⁸² Tefsirinin girişinde belirttiği gibi Bikâî, bu yöntemi bütün surelerin tefsirinde uygulamıştır. Bu çerçevede, surenin ismi ile maksudu, başı ile sonu, önceki surenin sonu ile devam eden surenin başı ve sureler arasındaki münasebeti göstermiştir. Bikâî bununla birlikte ayetleri tek tek ele alarak cümle cümle, kelime kelime açıklamış ve aralarında anlam irtibatını göstermiş; ayetin ifadeleri (cümle ve kelimeleri), ayetin baş tarafı ile sonu ve ayetler arasındaki anlam ilişkisine⁸³ işaret etmiştir.⁸⁴

Bikâî tefsirini yazdığı sırada bazı âlimlerin övgüsüne muhatap olmakla birlikte bir kısım âlimin de ayetler ve sureler arasındaki münasebetin gösterilmesi bağlamında eleştirilerine maruz kalmıştır. Bunun üzerine tefsirinin yazımına ara verip *Mesâidu'n-nazar* isimli bir eser kaleme

⁷⁹ ez-Zuhruf suresi için bk. Muhammed b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *Tefsîru'l-bahru'l-muhîtt*, thk. Adil Ahmed Abdü'l-Mevcûd v.dğr., (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993), 8: 3.

⁸⁰ Burhânuddîn Ebi'l-Hasan İbrahim b. Ömer el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer fi tenâsubi'l-âyâti ve's-süver*, (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 1: 2.

⁸¹ Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 1: 6.

⁸² Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 1: 18-19.

⁸³ Necati Kara, *Burhânuddîn İbrahim b. Ömer el-Bikâî ve Tefsirindeki Metodu* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1981), 98; a.mlf., "Nazmu'd-Dürer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2016), 32: 463; Yılmaz, *Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet*, s.57; Ayrıca bk. Şahin, "Makâsıdu's-Süver", 111-114.

⁸⁴ Örneğin Hümeze suresinin maksudunun, çokluk yarısının (tekâsür) aldattığı hüsrana uğrayan büyük grubun (el-hizbü'l-ekberi'l-hâsir) açıklaması olduğu, dolayısıyla bu grubun hüsrânının "alçaltan ve yükselten karia (kapı çalan) günü" ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Ayrıca Hümeze isminin de buna açık bir şekilde delalet ettiği belirtilmiştir. Devamında besmele surenin maksuduna göre tefsir edilmiş ve Hümeze'nin Asr suresiyle münasebeti açıklanmış, sure kelime kelime ve ayet ayet açıklanarak gerekli istibatlar gösterilmiştir. (Bikâî, *Nazmu'd-Dürer*, 22: 243-244)

almıştır. Söz konusu bu eserde,⁸⁵ Mısır âlimlerinden ileri gelenlerinin *Nazmu'd-dürer'e* ilişkin takrizlerine yer verdikten sonra münasebetle ilgili bazı bilgiler vermiş, 114 sureyi tek tek ele alarak her bir surenin maksudunu, isimle müsemma arasındaki ilişkiyi, surelerin Mekkî-Medenî oluşları, ayet sayıları ve faziletleri ile ilgili hadisleri zikretmiştir.⁸⁶ Yine bu kitapta, her bir surenin başı ve sonuyla etrafında döndüğü bir maksadının olduğunu belirtmiştir.⁸⁷

Celaleyn tefsirinde, Mekkî-Medenî bilgisi, istisna ayetler ve surenin ayet sayısına ilişkin bilgi verilmiştir.⁸⁸ Ebussuûd Efendi (ö. 982/1574) *İrşâdu'l-akli's-selîm*'de surelerin Mekkî-Medenî durumu ve ayet sayıları hakkında kısa birer cümlelik bilgiler vermiştir.⁸⁹ Ayet ve sureler arasındaki münasebete geniş yer veren tefsircilerden biri olan Ebussuûd Efendi, bir surenin diğer bir sure ve bir ayetin takip eden ayet ve ayet gruplarıyla, bir ayetin kendinden önceki ayetlerle anlam ilişkisini ortaya koymaya çalışmıştır.⁹⁰

Şevkânî (ö. 1250/1834) *Fethu'l-kadîr* isimli tefsirinde, tefsiri yapılan surenin önce Mekkî veya Medenî oluşuna dair açıklamalar yapmış, ayet sayısını belirterek nüzul sebebine ve faziletine dair rivayetleri zikretmiş, surenin varsa değişik isimleri, bunların anlamları ve veriliş sebepleri üzerinde durmuştur.⁹¹

Klasik dönemdeki hacimli dirâyet tefsirlerinin son örneklerinden biri kabul edilen⁹² Âlûsî'nin (ö. 1270/1854) *Rûhu'l-meânî'si*, ayetler ve sureler arasındaki irtibatları gösteren tefsirlerden biridir.⁹³ Âlûsî, sure mukaddimelerinde görüş sahiplerini de belirterek surenin farklı isimleri, Mekkî-Medenî durumu ve sebebi nüzülü ve faziletine ait rivayetlere yer vermiştir.⁹⁴ Bu bilgilere ilaveten sistematik bir şekilde tefsirini yaptığı

⁸⁵ Bk. Burhanuddin İbrahim b. Ömer el-Bikâî, *Mesâidü'n-nazar li'l-işrâfi alâ mekâsidi's-süver*, thk. Abdüssemi' Muhammed Ahmed Hüseyin, (Riyad: Mektebetü'l-Mearif, 1987).

⁸⁶ Kara, *Bikâî ve Tefsirindeki Metodu*, 81.

⁸⁷ Bikâî, *Mesâidü'n-nazar*, 1: 149. Ayrıca bk. Emine Râbih, *Mekâsidi's-süreti'l-Kur'âniyyeti dirâseten nazariyyeten tatbikiyyeten* (Doktora Tezi, Câmîatu Vahrân, 2013), 56.

⁸⁸ Örnek olarak Enfal ve İsrâ surelerine bakılabilir. (Celâluddîn el-Mahallî ve Celâluddîn es-Suyûtî, *Tefsîr-u celâleyn*, thk. Fahrüddîn Kabâve, (Beyrut: Mektebetu Libnân Nâşirûn, 2003), 188 ve 282)

⁸⁹ Örnek olarak Âl-i İmran ve Nuh surelerine bakılabilir. (Ebussuûd Muhammed el-İmâdî el-Hanefî, *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-kitâbi'l-kerîm*, thk. Abdulkâdir Ahmed Atâ, (Riyad: Mektebetü'r-Riyâdî'l-Hadîseti, ts.), 1: 430 ve 5: 395).

⁹⁰ Demirci, *Tefsîr Tarihi*, 178.

⁹¹ Mevlüt Güngör, "Fethu'l-Kadîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1995), 12: 462. Kadir suresinin beş ayetten meydana geldiği ifade ettikten sonra onun Mekkî veya Medenî oluşuna ilişkin farklı görüşlere işaret etmiştir. Bk. Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmiu beyne fenneyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti min ilmi't-tefsîr*, thk. Abdurrahman Amîra, (b.y.: Lecnetü't-Tahkîk ve'l-Bahsi'l-İlmî Bidâri'l-Vefâ, 1994), 5: 633.

⁹² Mertoğlu, "Tefsîr", 40: 291.

⁹³ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, 1: 256; Ahmet Çelik, "Rûhu'l-Meânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2008), 35: 213.

⁹⁴ Örnek olarak el-Maûn suresine bakılabilir. Burada Maun suresinin aynı zamanda "eraeyte", "ed-dîn" ve "et-tezkîb" şeklinde adlandırıldığı belirtilmiş, cumhura göre Mekkî olduğu, ayrıca İbn

sure ile bir önceki sure arasındaki münasebet ve anlam irtibatına dikkat çekmiştir. Örneğin Kevser suresinin mukaddimesinde, bu surenin diğer ismi (sûretu'n-nahr), Mekkî-Medenî oluşuna dair farklı yorumlara, ayet sayısı ve surenin nüzülüyle ilgili rivayete⁹⁵ işaret ettikten sonra Kevser suresinin bir önceki sure Maun ile olan münasebetini göstermiştir. Bu vesileyle “imam” diye nitelediği Fahrettin Râzî'nin konuyla ilgili yorumunu⁹⁶ aktarmıştır.⁹⁷

Neticede *Rivayet ağırlıklı* tefsirlerde olduğu gibi *dirayet ağırlıklı* tefsirlerde de surelerin mukaddimelerinde ilgili surenin Mekkî-Medenî oluşu, ayet sayısı, nüzul sebebi ve faziletine ilişkin rivayetlere yer verilmiştir. Bazı tefsirlerde ise surenin varsa değişik isimleri, bunların anlamları ve verilmiş sebepleri üzerinde durulmuştur. Bu tür standart bilgilerin yanı sıra Râzî, Ebussuûd Efendi ve Âlûsî gibi müfessirlerin ayetler ve sureler arasındaki münasebete ve anlam ilişkisine dikkate çektikleri görülmekte, bu vesileyle son dönem tefsircileri kadar olmasa da surelerin muhtevaları hakkında bilgi verdikleri anlaşılmaktadır. Ancak bahsi geçen bu müfessirlerin takip ettikleri yöntem de “surelere küllî/bütüncül bakış” noktasında değildir. Diğer bir ifadeyle yapılan şey, “münâsebetü'l-Kur'an” ilmi çerçevesinde surelerin baş tarafı ile sonları ve artarda gelen sure ve ayetlerin arasındaki münasebete işaret etmekten ibarettir.

Dirayet ağırlıklı tefsirler içerisinde, surelerin muhtevalarına yönelik verdiği bilgiler nedeniyle Bikâî'yi ayrı değerlendirmek gerekir. Çünkü Bikâî diğer müfessirlerin aksine hem surelerin başı-sonu ve peş peşe gelen surelerin arasındaki münasebeti göstermiş hem de bütün surelerin girişinde “maksûduhâ” ifadesiyle üzerinde çalıştığı surenin muhtevaları ve konuları hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Ancak o da tefsir tarihinde geliştirdiği bu usulle tek kalmış, klasik dönemde ondan sonra meseleyi bu şekilde sistemli ele alan, sureye bütüncül bakan ve surenin yo-

Abbâs ve İbn Zübeyr'den bu yönde rivayet bulunduğu ifade edilmiştir. İbn Abbas'a atfedilen başka bir görüşe, Katâde ve Dehhâk'a göre de bu surenin Medenî olduğu belirtilmiştir. Müfessir Hibetullah ed-Darîr de surenin ilk yarısının (ilk üç ayetinin) Mekke'de As b. Vâil hakkında, ikinci yarısının da Medine'de münafık Abdullah ibn Übeyy hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Bk. Şihâbuddîn es-Seyyid Muhammed el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fî tefsiri'l-Kur'ânî'l-azîm ve seb'i'l-mesânî*, (Beyrut: Dâru lhyâi't-Turâs'l-Arabî, ts.), 30: 241. Ayrıca Kafirun suresi için bk. Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 30: 249-250.

⁹⁵ Müslim, “Salât”, 53; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 23.)

⁹⁶ Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 32: 117.

⁹⁷ Buna göre Kevser'le Maun arasında dört konuda mukabele (karşıtlık) şeklinde bir münasebet vardır. Maun suresinde münafık; cimrilik, namazı terk etme, riya ve zekâtı engelleme ile nitelenmiştir. Kevser suresinde cimriliğin mukabili olarak “Şüphesiz biz sana Kevseri verdik.” ayeti yani çok hayır/iyilik, namazı terk etmenin mukabili “salli” (namaz kıl) yani “namaza devam et”, rıyanın mukabili “li-rabbike” (Rabbın için) yani “O'nun rızası için”, zekâtı ve ufak iyiliği (mâûn) engellenmenin mukabili olarak da “venhar” (kurban kes) yani “kurbanların etleriyle tasaddukta bulunma” zikredilmiştir. Bk. Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 30: 244.

ğunlaştığı konu veya konular hakkında açıklamalarda bulunan başka tefsirci gelmemiştir.⁹⁸

Diğer taraftan bazı dirayet ağırlıklı tefsirlerde sureler ve ayetler arasındaki münasebete işaret edilmesi, aslında dirayet ağırlıklı tefsirlerin mantık ve yöntemiyle alakalı bir durumdur. Çünkü ayetler ve sureler arasındaki münasebete işaret eden veya surenin ele aldığı konu hakkında bilgi veren rivayet/ler mevcut olmadığı için bu tip irtibatları kurma konusunda müfessirin akli çabası, dirayeti ve içtihadı devreye girmektedir.

2.3. SURELERLE İLGİLİ YAPILAN DİĞER ÇALIŞMALAR

İslam ilim tarihinde, Kur'an surelerinin muhtevası, yorumlanması ve anlaşılmasına ilişkin tefsirlerin dışındaki kaynaklarda da değerlendirmeler yapılmıştır. İlgili kaynaklarda, sureler arasındaki münasebet, surelerin ana konusu/konuları veya tali konular hususunda önemli hususlara temas edilmiştir. Örneğin İbn Teymiye'nin (ö. 622/1225) sureler konusunda külli bir bakışa sahip olduğu görülmektedir.⁹⁹ İnsan suresiyle ilgili yazdığı risalede, kısa olmasına rağmen bu surenin, insanın yaratılış keyfiyeti ve hidayeti; başlangıcı, ortası ve nihayetine dair bilgiler içerdiğini ifade eder.¹⁰⁰ *Dekâiku't-tefsîr* isimli eserde de bazı surelerin girişinde, bütüncül bir bakışla surenin ele aldığı konu/konular hakkında bilgiler vermiştir. Örneğin Bakara suresinin baş tarafında, bu surenin ele aldığı konuları tek tek sıralamış,¹⁰¹ Maide suresinin de helal kılma (tahlîl)-haram kılma (tahrîm) ve emretme ve yasaklama gibi şeriatın bölümlerini diğer surelerden daha çok içerdiğini ifade etmiştir.¹⁰²

Bu başlık altında işaret edilmesi gereken diğer âlim İbn Zübeyr (ö. 708/1308), Mushaf'taki sıralarına göre sureler arası münasebeti konu edinen bir eser kaleme almıştır. *el-Burhân fî tenâsub-i süveri'l-Kur'an* isimli bu eserde, Hz. Osman'ın imam mushafındaki sure tertibine göre sureler arasındaki münasebeti ele almanın yanında, ayetler arasındaki irtibatlar da gösterilmiştir.¹⁰³ İbn Zübeyr, bu çalışmanın mukaddimesinde ayet ve surelerin birbiri ile irtibatlarını düşündüğünü, Kur'an'ın indirilişinin şahitleri olan bu ilginç bağlantıları imkân ölçüsünce gösterdiğini, bu

⁹⁸ Güven, "Makâsıdu's-Süver", 114.

⁹⁹ Raşvânî, *Menhecû't-tefsîr*, 258.

¹⁰⁰ İbn Teymiyye, "Risâletün Fi'l-Meâni'l-Müstenbetati min Süreti'l-İnsânî", *Câmiu'r-Resâil-I*, thk. Muhammed Reşâd Sâlim, (Cidde: Dâru'l-Medenî, 1984), 66-77.

¹⁰¹ İbn Teymiyye, *Dekâiku't-Tefsîr*, thk. Muhammed es-Seyyid el-Cüleynid, (Dimaşk: Müessesetü Ulumi'l-Kur'an, 1984), 1: 195-199

¹⁰² İbn Teymiyye, *Dekaiku't-tefsîr*, 2: 5.

¹⁰³ Geniş bilgi için bk. Ahmed b. İbrahim b. ez-Zübeyr, *el-Burhân fî tenâsub-i süveri'l-Kur'an*, thk. Saîd b. Cum'a el-Fellâh, (Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1428). Ayrıca bk. Burhan Çonkor, "İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî'nin (v. 708/1308) Hayatı ve Surelerin Tertibi Meselesine Yaklaşımı", *Mütefekkir* 3/6 (2016): 255.

konuyla ilgili geçmişte yazılmış herhangi çalışmayı göremediğini, âlimlerin sadece birkaç yerde ayetler arasındaki bağlantılara dikkat çektiklerini ifade etmiştir.¹⁰⁴

Endülüslü âlim Şâtıbî de (ö. 790/1388) Kur'an'ı sahih bir şekilde anlamak için ona bütüncül yaklaşmanın zarureti üzerinde durmaktadır. *el-Muvâfakât* isimli eserinde Şâri'in maksadını doğru bir şekilde yakalamak için sözün sadece başına bakıp sonunu terk etmek ya da bunun aksine sözün sonuna bakıp başını dikkate almamak gibi bir durum içerisinde bulunmanın yanlışlığını vurgular. Ona göre söz, başı ve sonuyla bir bütün halinde ele alınmalı ve sadece parçaları üzerinde kalarak sözün bir kısmıyla yetinip diğer kısım ihmal edilmemelidir.¹⁰⁵ Şâtıbî aynı konuyla ilgili olarak üzerinde durulacak sözün, birçok mufassal surelerde olduğu gibi tek bir konu hakkında olabileceği gibi Bakara, Al-i İmran, Nisa gibi surelerde de birden fazla konu hakkında inmiş olabileceğini ifade eder.¹⁰⁶ Ayrıca ikinci kısımda (birden fazla konu içeren) sureleri iki açıdan değerlendirilmenin söz konusu olduğunu belirtir. Birinci değerlendirme, surenin birden fazla konu içermiş olması açısından yapılır. Buna göre her konu kendi başına ayrı ayrı ele alınır ve bu sözden gözetilen maksat ve fikhî hükümler elde edilmeye çalışılır. İkinci değerlendirme, surenin nazım ve bütünlüğü açısından yapılır. Şâtıbî burada surelerin tertibinin vahye dayandığını belirtir ve bu açıdan bakıldığında bunun birinci kısım ile müştereklik arz ettiğini söyler. Çünkü o (söz/sure), vahiyle ilka edilen (iletilen) bir nazımdır.¹⁰⁷

Tefsirlerin dışında sistemli bir şekilde surelerin kimliği, maksatları ve konuları hakkında bilgi veren âlimlerden biri de Fîrûzâbâdî'dir (ö. 817/1415). *Besâiru zevi't-temyîz* isimli eserinde surenin Mekki-Medenî durumu, ayet sayısı, sureyi oluşturan kelime ve harflerinin sayısı, surenin fasılları, ismi ve bu ismi almasının gerekçesi, farklı isimleri, maksadı ve muhtevası, nâsih-mensûhu, müteşâbihi ve surenin faziletine dair hadislerle ilgili açıklamalara yer vermiştir. Her bir sure için açtığı "maksûdus-sureti" başlığı altında da başından sonuna kadar surede ele alınan konuların tespitini yapmıştır.¹⁰⁸

¹⁰⁴İbn Zübeyr, *el-Burhân*, 76-77.

¹⁰⁵Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 4: 266. Ayrıca bk. a.mlf., *el-Muvâfakât (İslamî İlimler Metodolojisi)*, trc. Mehmet Erdoğan, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1993), 3: 398.

¹⁰⁶Şâtıbî devam eden bölümlerde, Kevser suresinin tek bir konu, Alak suresinin iki konu, Müminun suresinin ise -her ne kadar birçok manayı içerse de- tek bir konu için indirildiğini ifade eder. Çünkü bu sure (Müminun), Mekki'dir ve Mekki surelerin genelinde "Allah'a kulluğun Allah'a kulluğa davet etmek" olan "Allah'ın vahdaniyetini ortaya koymak", "Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispat etmek" ve "öldükten sonra dirilme ve ahiret hayatı" şeklinde üç tema işlenir. (Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 4: 269-270; Ayrıca bk. a.mlf., *el-Muvâfakât (İslamî İlimler Metodolojisi)*, 3: 400-401)

¹⁰⁷Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 4: 266-270: Ayrıca bk. a.mlf., *el-Muvâfakât (İslamî İlimler Metodolojisi)*, 3: 398.

¹⁰⁸Örnek olarak Kadir suresine bakılabilir. (Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Yakup, *Beşâir-u zevi't-temyîz fi letâifil-kitâbi'l-azîz*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, (Kahire: y.y., 1996), 1: 531)

Sureler arasındaki anlam ilişkisini konu edinen çalışmalardan biri de Suyûtî'ye aittir. *Tenâsuku'd-dürer* isimli eserinin baş tarafında surelerin tertibine yönelik bir bölüm açan ve bu konuyla ilgili farklı görüşleri değerlendirdikten sonra Kur'an surelerinin tertibinin tevkîfî olduğunu beyan¹⁰⁹ eden Suyûtî, yer yer surelerin içerik ve konularından bahsetmekle birlikte,¹¹⁰ esas olarak birbirini takip eden sureler arasındaki anlam ilişkilerini göstermeye çalışmıştır. Suyûtî, *İtkân*'da da bazı son dönem âlimlerin, surenin indiği amacı ve bu amacın muhtaç olduğu mukaddimeleri/sebepleri düşünmek, bu mukaddimelerin yakınlık ve uzaklık durumunu incelemek gibi sureler arasındaki ilişkiyi gösteren genel esaslara vurgu yaptıklarını belirtir.¹¹¹

Sonuç olarak klasik tefsirlerin dışında, Kur'an sureleri hususunda görüş belirten ve onların doğru anlaşılması üzerinde yoğunlaşan ve değerlendirmelerde bulunan eserlerde, surelere bütüncül bir bakışla yaklaşmanın gerekliliği üzerinde durulduğu görülmektedir. Buradan hareketle bahsi geçen eserlerde, modern dönem ürünü olan tefsirler kadar sistemli ve düzenli olmasa da Kur'an'ın doğru anlaşılması adına surelere bütüncül bakmanın lüzumuna dair bir yazma geleneğinin oluşmaya başladığını söylemek mümkündür.

3. ÇAĞDAŞ TEFSİRLERDE SURE MUKADDİMELERİ

“Çağdaş tefsir” kavramı, İslam dünyasında son yüz elli yıllık tefsir çalışmalarını ve akımlarını ifade eder. Diğer bir ifadeyle çağdaş tefsirle son dönemlerde, İslam toplumunun yaşadığı bireysel ve toplumsal sorunlara Kur'an'dan çözümler bulma adına Kur'an'a yaklaşan âlimlerin, yeni bir üslup ve yöntemle kaleme aldıkları tefsirler kastedilmektedir. Çağdaş tefsir hareketi, İslam dünyasının batıyla yüzleşmesi sonucunda bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Batının saldırı ve düşüncelerine karşı bir tepki niteliği de taşımaktadır. İslam dünyasının batı karşısında gerilemesi ve Batının sömürü ve hegemonyasına maruz kalması, çağdaş İslam düşünürlerini bu gerilemenin sebepleri üzerinde düşünmeye sevk etmiştir. *DÎA*'nın “tefsir” maddesinde de belirtildiği gibi “İslâm dünyasının XIX. yüzyıldan itibaren yaşadığı sürecin ve geçirdiği değişimlerin Kur'an tefsiri alanında da birtakım yansımaları olmuş, tefsir literatüründe gerek

¹⁰⁹Suyûtî, Celâluddîn, *Tenâsuku'd-dürer fi tenâsubu's-süver*, thk. Abdulkadir Ahmed Atâ, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986), 59-61.

¹¹⁰el-Fatihâ suresi ile el-Bakara suresi arasındaki münâsebet bağlamında âlimlerin; Fatihâ'nın, İslam dininde rububiyeti ikrar etme ve ona sığınmayı, Yahudilik ve Hristiyanlık dininden korunmayı, Bakara suresinin dinin kurallarını içerdiği ve Âl-i İmran suresinin de Bakara'nın maksadını tamamladığı, şeklinde görüş belirttiklerini ifade eder. (Suyûtî, *Tenâsuk*, 63.)

¹¹¹Suyûtî, *el-İtkân*, 2: 982.

şekil gerekse muhteva bakımından önemli değişiklikler meydana gelmiştir.”¹¹² Bu dönemde tefsir yeni işlev yüklenmiş, klasik usul ve içerikle tefsir yazanlar olduğu gibi İslam dünyasının yüzleştği sorunlara çözümler getirmek için içeriği ve yöntemi farklı eserler de yazılmıştır. Son iki asırda ortaya çıkan tefsir literatüründe, İslâm’ın inanç esaslarına ve toplumsal düzenlemelerine yönelik eleştirilere cevap amacını taşıyan savunmacı bir üslûbu görmek mümkündür. Ayrıca söz konusu dönemde yazılan tefsirlerde gramer bilgisi ve edebî izahlara az yer verildiği, israiliyyat ve hurafelerden uzaklaşıldığı, genellikle mezhebi kaygıların terk edildiği; akla, mantığa ve çağdaş anlayışlara hitabın öncelendiği görülmektedir.¹¹³ Bilimsel/ilmî, içtimai/sosyal, edebî, konulu vb. tefsir çeşitleriyle tezahür eden çağdaş tefsirin, “tek tek kelimeler üzerinde filolojik araştırmadan uzaklaşarak bütün olarak sureye bakmak veya belli pasajlara daha geniş bir çerçeveden yaklaşılması, Kur’an’ın Kur’an’la tefsirine büyük önem verilmesi ve tefsirin alanının genişlemesi” şeklinde üç temel karakteri öne çıkmıştır.¹¹⁴

Görüldüğü gibi çağdaş tefsirlerde öne çıkan özelliklerden biri, Kur’an’ın, surelerin ve Kur’an’ın belli pasajlarından oluşan bölümlerinin bütüncül bir bakışla tefsir edilmesi, buna bağlı olarak Kur’an’ın tamamını tefsir eden eserlerin yanı sıra, belli ayetlere ve konulara yoğunlaşan tematik/konulu tefsir yönteminin yaygınlaşmasıdır.¹¹⁵ Çağdaş tefsirlerin en önemli özelliklerinden biri de sure mukaddimelerinde, klasik dönem tefsirlerinin sure kimliklerine dair verdikleri standart bilgilerin yanı sıra, düzenli olarak ilgili surenin muhtevası; konusu/konuları ve ekseni hakkında bilgi vermeleridir. Son dönem âlimleri, sure bütünlüğünün önemine dikkat çekmiş ve bunu Kur’an’ın anlaşılması hususunda esas kabul etmişlerdir.¹¹⁶ Muntasir Mir’in de vurguladığı gibi çağdaş tefsir, İslam’ın ilk yıllarından on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar devam ettiği söylenebilecek olan geleneksel tefsir tarzından belirli bir özelliklerle ayrılmaktadır. Bu özellik ise surelerin bir bütün olduğu görüşüdür.¹¹⁷ Neticede son dö-

¹¹²Mertoğlu, “Tefsir”, 40: 291-292. Ayrıca bk. Şehmus Demir, *Kur’an’ın Yeniden yorumlanması (Batıyla Münasebetin Kur’an yorumuna Yansımaları)*, İstanbul: İnsan Yay., 2012, 43-44; Fethi Ahmet Polat, “Tefsirin Güncel Sorunları ve Örnek Türkçe Mealler”, *Tefsir El Kitabı*, ed. Mehmet Akif Koç, (Ankara: Grafiker Yay., 2012, 229-230.

¹¹³Mertoğlu, “Tefsir”, 40: 291-292; İsmail Çalışkan, “Geçmişle Gelecek Arasında Tefsirin Umumi Manzarası”, *Eski Yeni: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 26/1 (2013): 55-56.

¹¹⁴Çalışkan, “Geçmişle Gelecek Arasında Tefsirin Umumi Manzarası”, s. 56. Ayrıca bk. Orhan Atalay, *20. Yüzyıl Tefsir Akımı (İçtimai Tefsir)*, (İstanbul: Beyan Yay., 2004), 92-93.

¹¹⁵Mertoğlu, “Tefsir”, 40: 291-292.

¹¹⁶Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman er-Rûmî, *İtticâhâtü't-tefsîr fi'l-karni'r-rabia aşere*, (Riyad: Müessesetü'r-Risâle, Riyad 1997), 718 ve 728.

¹¹⁷Muntasir Mir, “Bir Bütün Olarak Sure: Tefsirde Yirminci Yüzyıl Gelişmesi”, trc. Mustafa Özel, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13-14 (2001): 267.

nemlerde kaleme alınan tefsir ve araştırmalarda Kur'an surelerine bir bütün olarak bakma eğiliminin baskın olduğu görölmektedir.¹¹⁸

Son dönem müfessir ve araştırmacıların Kur'an surelerine bu açıdan bakmaya iten faktörlerin başında çağın getirdiği şartlar gereği Kur'an'a parçacı değil, bütüncül yaklaşma, ilgi ve ihtiyaçları farklılaşan çağın insanına öncelikle surenin ele aldığı konu/konular hakkında toplu bilgi vermenin gerekliliği gelir. İkinci önemli neden ise müsteşriklerin, Kur'an'ın yirmi üç yıl boyunca ilk muhatap toplumun gidişat ve ihtiyaçlarına binaen tedrici bir şekilde nazil olan sözlü bir metin olduğunu göz ardı ederek Kur'an'ı masa başında bir insan tarafından yazılan kitap gibi algılamaları ve bunun sonucunda da Kur'an'da bir sistem ve bütünlüğün olmadığına dair eleştirilerine cevap verme gayretidir. Çünkü müsteşriklere göre Kur'an uyumsuz olanın bir araya getirilmesi ve karışımı bir kitaptır. Onda konu bütünlüğü yoktur. Kur'an konuyu sunma, tartişma ve hakikatleri ortaya çıkarma bakımından ilmi telif veya teknik bir yöntemi takip etmez. Bilakis sureler birden fazla konuyu içermekte, birçok şeyi seri bir şekilde sunmakta ve içerdikleri arasında bir münasebet gözetmemektedir.¹¹⁹ Ayrıca müsteşrikler, Kur'an'ın konu ve başlıklara ayrılmayışını bir fırsat bilerek Kur'an'ın konu bütünlüğüne sahip olmadığını iddia etmişler, onun tutarsız ve çelişkilerle dolu bir kitap olduğunu dillendirmişlerdir.¹²⁰ Ele aldığı konular arasında ilk anda bir insicam ve tabii bir alaka göremeyen müsteşriklerin bir kısmı da Kur'an-ı Kerim'i, içinde çeşitli fikirlerin mantiki bir bağlantıya lüzum duyulmaksızın dağınık bir şekilde sunulduğu karmakarışık bir kitap olarak görmüşlerdir.¹²¹

Bu iddialara karşılık çağdaş dönemde tefsir ve Kur'an araştırmaları ile temayüz eden Müslüman araştırmacılar, Kur'an surelerinin bütünlüğüne dair çalışmalara imza atmışlar, sure ve Kur'an bütünlüğünü merkeze alan tefsirler yazmışlardır. Birçok konuda olduğu gibi Kur'an bütünlüğü konusunda mesnetsiz ve önyargılı eleştirilerde bulunan müsteşriklere, surelerde var olan bütünlüğü ispat ederek ve ayetler arasındaki anlam ilişkisini göstererek cevap vermişlerdir.¹²²

Çağdaş tefsirle ilgili bu kısa girişten sonra son dönemlerde yazılan belli başlı bazı tefsirlerde sure bütünlüğünün nasıl işlendiği meselesine geçilebilir.

¹¹⁸Şahin, "Makâsıdu's-Süver", 115.

¹¹⁹Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman er-Rûmî, *Menhecü'l-medreseti'l-akliyyeti'l-hadîseti fi't-tefsîr*, (Riyad: Müessesetü'r-Risâle, 1983), 222-223. Ayrıca bk. Abdullan Mahmud Şehhâte, *Ulûmu'l-Kur'an*, (Kahire: Dâru Garîb, 2002), 289.

¹²⁰Zerkânî, *Menâhîlu'l-irfân*, 1: 63-63; Faruk Tuncer, *Kur'an Bütünlüğü Açısından Surelerin Baş Tarafı ile Sonu Arasındaki Münasebet* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000), 179.

¹²¹Diraz, *Kur'an'a Giriş*, 101. Ayrıca bk. Mustafa Öztürk, *Kur'an Dili ve Retoriği*, (Ankara: Kitâbiyât Yay., 2002), 24-25.

¹²²Rûmî, *Menhecü'l-medrese*, 225. Ayrıca bk. Tuncer, *Kur'an Bütünlüğü*, 179-180.

Çağdaş dönemde yazılan ve içtimai/sosyal bir tefsir özelliğine sahip olan¹²³ Menâr tefsirinde, sure mukaddimelerinde ilgili surenin Mekkî-Medenî kimliğine dair görüşlere yer verilmiş; sureler ve ayetler arasındaki münasebete işaret edilmiş, ayetlerin “surenin ana konusu”yla irtibatı, surede konu bütünlüğü ve ayetleri bir araya getiren tek siyak (bağlam) gösterilmiştir.¹²⁴ Aynı zamanda, genelde söz konusu surenin muhtevası, bu çerçevede surenin ele aldığı konular hakkında bilgi verilmiştir.¹²⁵ Örneğin, Bakara suresinin girişinde onun ihtiva ettiği İslam daveti, hükümleri ve kaidelerinden öz olarak bahsedilmiş ve surenin tefsirine geçmeden önce surenin ekseni, konuları hakkında açıklamalara yer verilmiştir.¹²⁶ Nisa suresinin mukaddimesinde, bu surenin Mekkî-Medenî oluşuna dair farklı rivayet ve görüşlere yer verildikten sonra Mekkî-Medenî surelerin genel özelliklerden bahsedilmiş, devamında bu surenin bir Âl-i İmrân ile olan anlam ilişkisine ve kısaca Nisâ suresinde ele alınan konulara işaret edilmiştir.¹²⁷

Cumhuriyetin ilk yıllarında Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942) tarafından kaleme alınan *Hak Dini Kur'an Dili*'nde ayetler ve sureler arasındaki münâsebet ve insicâma büyük önem verilmiştir.¹²⁸ Bu tefsirde bir surenin tefsirine geçmeden önce o surenin ismi, nüzul sebebi, ayet, kelime ve harf sayısı, fâsılası, Mekkî-Medenî oluşu hakkında bilgiler verilmiştir. Bu tür standart bilgilerden sonra tefsiri yapılacak ayetlerin metin ve mealleri yazılarak tefsir bölümüne geçilmiş, ilgili ayetlerin nüzul sebeplerine işaret edilmiş, ayetler arasındaki münasebet ve insicam gösterilmiştir.¹²⁹ Bununla birlikte bu tefsirin sure mukaddimelerinde, konuların tespiti yapılmamış ve surenin hedefi, ekseni ve muhtevasına dair bir açıklamaya yer verilmemiştir.

Çağdaş dönemde “konu bütünlüğü”, “sure şahsiyeti/kimliği” ve “ana eksen” (el-mihveru'l-esâsî) isimleri altında sure bütünlüğüne en fazla önem veren tefsirlerden biri de *fî zilâli'l-Kur'ân*'dır. Seyyid Kutub (1906-1966) bu tefsirinde, sureyi konu yönünden bir bütün olarak kabul eder

¹²³Mehmet Suat Mertoğlu, “Tefsîru'l-Menâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2011), 40: 299; Delâl Kuveyrân Bint Huveymil el-Bakîlî es-Sülemî, *et-Teccid fî't-tefsîr fî'l-asri'l-hadîs* (Doktora Tezi, Câmiatu Umî'l-Kurâ, 2014), 89.

¹²⁴Sülemî, *et-Teccid fî't-tefsîr*, 89; Şehhâte, *Ehdâf*, 4-5. Ayrıca bk. Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet*, s. 74.

¹²⁵Raşvânî, *Menhecû't-tefsîr*, s. 283.

¹²⁶Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-menâr (Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm)*, (Kahire: Dârü'l-Menâr, 1947), 1: 105-110.

¹²⁷Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 4: 320-322. Ayrıca el-Mâide ve el-En'âm surelerinin mukaddimelerine bakılabilir. (Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 6: 117-118 ve 7: 283-291).

¹²⁸Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet*, s. 76. Geniş bilgi için bk. Yıldırım Yalçın, *Elmalı'nın “Hak Dini Kur'an Dili” İsimli Tefsirinde Sûreler Arası Tenâsüb ve İnsicam*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009).

¹²⁹Mustafa Bilgin, “Hak Dini Kur'an Dili”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 1997), 15: 154.

ve onun eksenini (mihver) açıklar. Sonra sureyi, belirlenen eksenle iç içe ve irtibatlı bir şekilde konu konu bölümlere ayırır ve tefsir eder. Bu bölümler arasındaki uyum ve anlam ilişkisini gösterir. Bazen de “ana eksen” belirlemeksizin surenin birçok eksen etrafında döndüğü, birçok yönü ve hedefinin olduğundan söz eder. Seyyid Kutub özellikle Mekkî surelerin tek bir hedefinin olduğunu belirtir.¹³⁰ Kamer suresinin girişinde birçok Mekkî surenin aynı muhtevaya sahip olduklarını ve aynı konuları işlediklerini ifade eder.¹³¹ Ayrıca o, surede bütünlük meselesine ilişkin teorik bilgilerle yetinmemiş, bütün surelerin girişinde yaptığı detaylı açıklama ve kurduğu irtibatlarla da bunu göstermiş ender müfessirlerden biridir.¹³²

Seyyid Kutub tefsiri sırasında peş peşe gelen sureler arasındaki anlam ilişkisini gösterdiği gibi surenin bölümleri, bölüm içindeki ayetler, ayetlerin kelime ve cümleleri arasındaki anlam irtibatlarına da dikkat çekmiştir.¹³³ Her sureye geniş bir mukaddime ayırmış ve mukaddimedeki ayetlerin etrafında döndüğü “konu eksenini” (el-mihveru'l-mevdûi) ve ayetlerin çalıştığı hedefi belirlemiştir. Surenin kendine özgü bir şahsiyetinin/kimliğinin olduğunu ve konu bütünlüğüne sahip olduğunu vurgulamıştır. Diğer bir ifadeyle Kur'an'ın her suresinin kendine ait bir kişiliği ve ana hatları, kendine mahsus yöntemi ve belirli bir üslubu olduğunu ifade etmiştir.¹³⁴

Çağdaş dönemde yazılan hacimli tefsirlerden biri olan *et-Tahrîr ve't-tenvîr*'de sistematik olarak surelerin ele aldığı konuların tespiti yapılmıştır. Tefsirin girişinde ayetler arasındaki tenasübü açıklamaya önem verdiğini, bunun (tenâsubun) Fahrettin Râzî ve Bikâî'nin itina gösterdiği güzel bir yöntem olduğunu, ancak bu iki âlimin birçok ayette ikna edici münasebetler kurmadıklarını ifade eden¹³⁵ İbn Aşûr (1879-1973), tefsirine geçmeden önce surenin ismi veya isimleriyle ilgili farklı görüş ve rivayetlere değinir. Mekkî-Medenî türü, ayet sayısı hakkında bilgiler verir, nüzul sırası ve nüzul sebebini belirtir ve önceki sureyle olan münasebet yönlerine işaret eder.¹³⁶ İbn Aşûr bu bilgilere ilaveten standart bir şekilde “a'râdu's-sûreti” (surenin maksatları) başlığı altında özet niteliğinde ilgili

¹³⁰Rabîa, *İlmu mekâsıd'ı's-suver*, 36-37; Müslim Âl Cafer ve Muhyî Hilâl es-Serhân, *Menâhıcu'l-müfessirîn*, b.y.: Dâru'l-Ma'rife, 1980), s. 267.

¹³¹Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, (Kahire: Dâru's-Şurûk, 2003), 6: 3424.

¹³²Zarzur, *Ulûmu'l-Kur'ân*, 432.

¹³³Rûmî, *İtticâhâtü't-tefsîr*, 1040.

¹³⁴Seyyid Kutub, *Fî zilâl*, 3/1243; Rûmî, *İtticâhâtü't-tefsîr*, 1040. Ayrıca bk. Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet*, s. 87

¹³⁵Muhammed Tâhir İbn Aşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye li'n-Neşr, 1984), 1: 8.

¹³⁶Ahmet Coşkun, “et-Tahrîr ve't-Tenvîr”, *Türkiye Diyanet vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2010), 39: 430.

surenin maksatlarını sıralar. Bu vesileyle surenin tefsiri öncesinde surenin bir fotoğrafını çeker, surede işlenen ahkâm ve konuların neler olduğunu belirtir.¹³⁷ Ancak İbn Âşûr, surenin “esas maksadını” belirlemez, sadece surenin içerdiği maksatları tespit eder. Onun tespit ettiği bu maksatları, surenin ele aldığı konular olmaktadır.¹³⁸ İbn Aşûr, tefsirin mukaddimesinde, surenin tanımını yaparken de surelerin sebab-i nüzul ve müna-sebetten çıkartılan tam bir hedefinin olduğunu vurgular.¹³⁹

Pakistanlı âlim Mevdûdî'nin (1903-1979) tefsiri *Tefhîmu'l-Kur'an*'da sure mukaddimelerinde ilgili surenin ismi, nüzul zamanı ve surenin konusu hakkında düzenli bilgilere yer verilmiş, ardından surenin tefsirine geçilmiştir. Sure girişlerindeki bu bilgiler, sureyi bir bütünlük içerisinde anlayabilmek için oldukça önemlidir.¹⁴⁰

Kur'an'ı nüzul sırasına göre tefsir eden İzzet Derveze (1888-1984), düzenli olarak bütün surelerin girişinde, ilgili surenin içerdiği konuları ifade etmiş ve onun Mekkî-Medenî niteliğine ilişkin rivayetlere yer vermiştir. Ayrıca rivayetlerin yanı sıra surenin muhtevası ve üslubuna bakarak surenin nüzul sırası, Mekkî yahut Medenî oluşu hakkında da tercihlerde bulunmuştur. Örneğin Asr suresinde, insanın iman etmek ve salih amel işlemek, hakkı ve sabrı tavsiye etmekten başka kurtuluşunun olmadığı kesin bir şekilde vurgulandığını belirtmiş, akabinde surenin üslubunu dikkatte alarak onun Leyl, A'lâ ve diğerleri gibi ilk indirilen surelerden olduğunu ifade etmiştir.¹⁴¹

Hint Altkıtasında yetişen âlimlerden olan Ferâhî (1863-1930), sure bütünlüğü konusunda kendine özgü kavramlaştırması ile dikkat çekmektedir. Ferâhî, hem Kur'an surelerinin bir iç bütünlüğe sahip olduğuna dair

¹³⁷Faruk Vural, *Tâhir İbn Aşûr ve et-Tahrîr ve't-Tenvîr İsimli Tefsiri* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002), 135-137; Sülemî, *et-Tecdît fi't-tefsîr*, 91,

¹³⁸Rabîa, *İlmu mekâsîd's-suver*, 38-39. İhlas suresinin “Allah'ın vahdaniyetini ispatı edilmesi (çünkü ihtiyaç anında ondan başkasına yönelme olmaz), sonradan var edilenlerin özelliklerini taşımaktan tenzih edilmesi, onun çocuk edinmesinin ve Hz. İsa örneğinde olduğu gibi doğmuş birinin ilah olmasının iptal edilmesi” şeklinde konuları işlediğini ifade etmektedir. (İbn Aşûr, *et-Tahrîr*; 30: 612.)

¹³⁹İbn Aşûr, *et-Tahrîr*, 1: 84.

¹⁴⁰Abdülhamit Birışık, *Hind Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, (İstanbul: İnsan Yay., 2012), 296-297. Tarık suresinin girişinde, onun ismini ilk ayetinde geçen “Tarık” kelimesinden aldığı, üslubu açısından da Mekke'nin ilk dönemlerinde nazil olan surelere benzediği ifade edilmiştir. Bunlara ilaveten Tarık suresinde “insanın ölümden sonra Allah'ın huzurunda bulunacağı”, “Kur'an'ın kesin bir söz olduğu ve kâfirlerin hilelerinin onu engelleyemeyeceği” şeklinde iki konunun işlendiğini belirtilmiştir. Bk. Ebu'l Al'â Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr., (İstanbul: İnsan Yay., 1996), 7: 89.

¹⁴¹Muhammed İzzet Derveze, *Tefsîru'l-hadîs*, (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2000), 1: 561

yazdığı *Delâilu'n-nizâm*¹⁴² isimli teorik eserinde hem de bu teorisini uyguladığı başka bir eserinde¹⁴³ “Nazmu'l-Kur'an” diye adlandırdığı yöntemini anlatmış ve uygulamıştır.¹⁴⁴ Ferâhî, her surenin “amûd” adını verdiği bir merkezi konusunun olduğunu söyler. Surenin bütün ayetleri içsel olarak amûd'una bağlanmıştır ve bunların önemi, amûd keşfedildiğinde ve suredeki merkezîyet tanımlandığında ortaya çıkar.¹⁴⁵ Amûdu'l-kelam, hitabın hedeflerinin toplamı, kelamın rotasının döndüğü şey ve sözden kastedilendir. Yoksa surenin art arda sıralanmış parçalarından ibaret değildir. Fakat o, tıpkı ruh gibi kelamda yürüyen şeydir. Ayrıca surenin amudunu belirlemenin, surenin nizamını bilmenin anahtarı olduğunu ifade eder.¹⁴⁶ Ferâhî, *Tefsîru nizâmi'l-Kur'an*¹⁴⁷ ismini taşıyan kitabında sadece on beş kadar kısa surenin tefsirini yazmış ve tasarladığı tefsir metodunu bunlarda başarıyla uygulamıştır.¹⁴⁸

Ferâhî'nin öğrencisi ve Hind Altkitasının önemli âlimlerinden olan Emîn Ahsen Islâhî de (1904-1997) Kur'an'ın doğru anlaşılması için surelere bütüncül bir bakışla yaklaşmanın gerekliliği üzerinde durmuş ve bu doğrultuda *Tedebbür-i Kur'an* isimli bir tefsir kaleme almıştır. Islâhî bu eserin, kendisinin kırk, hocası Hamîdüddin Ferâhî'nin ise otuz-otuz beş yıllık emeği olduğunu ifade etmiştir. Bu tefsirde ayetler, sureler ve sure grupları arasındaki ilgi gösterilmiştir.¹⁴⁹ *Tedebbür-i Kur'an*'ın en önemli özelliği, “nazm” ve tenâsüp” kavramlarına yeni anlam verilmesi ve bu şekilde doğrultusunda hazırlanmış olmasıdır. Islâhî'ye göre Kur'an tertibinin “tesadüfi” olduğu yolundaki bir düşünce, “nazm” prensibini bozacaktır. Bu nedenle Kur'an'ın tertibi, tesadüfi olmayıp Kur'an ve hadislerde yer alan delillerin şahitliği ile İlahî vahyin kontrolündedir, “tevkîfi”dir.¹⁵⁰ O, her surenin kendi içerisinde bir birlik oluşturduğunu ve bir ana konusunun (amûd) olduğunu, surenin diğer ayetlerinin hep bu amûd etrafında dönüp dolaştıklarını ifade eder. Ayrıca sureler kendi aralarına ikişerli eşleşerek küçük gruplar oluşturur, daha sonra bu ikili gruplar bir araya ge-

¹⁴²Bk. Abdulhamîd el-Ferâhî el-Hindî, *Delâilu'n-nizâm*, (Hindistan: el-Matbaatu'l-Hamîdiyye, 1377).

¹⁴³Bk. Abdülhamîd el-Ferâhî, *Tefsîru nizâmi'l-Kur'an ve te'vîlu'l-Kur'âni bi'l-Kur'ân*, (Azamgarh: ed-Dâirerü'l-Hamîdiyye, 2008).

¹⁴⁴Şahin, “Makâsîdu's-Süver”, 115.

¹⁴⁵Mir, “Bir Bütün Olarak Sure”, 273. Ayrıca bk. Raşvânî, *Menhecû't-tefsîr*, 286; Hayrettin Öztürk, “Hamîdüddîn el-Ferâhî'nin Tefsîr Metodu ve Fil Sûresi Yorumu”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/2 (2009): 128-130.

¹⁴⁶Rabîa, *İlmu mekâsîdi's-süver*, 8 ve 27.

¹⁴⁷Ferâhî tefsir ettiği bu kısa surelerin girişinde “amûdu's-sûreti ve rabtuhâ bimâ kablehâ ve bimâ ba'dehâ” (Surenin amudu/temel konusu ve öncesi ve sonrasıyla irtibatı) başlığını altında surenin ana konusunu tespit eder. Bk. Ferâhî, *Tefsîru nizâmi'l-Kur'an*

¹⁴⁸İshtiyâq Ahmad Zillî, “Hamîdüddîn Ferâhî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 1997), 15: 477.

¹⁴⁹Abdülhamit Birşık, “Islâhî, Emîn Ahsen”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 1999), 19: 193.

¹⁵⁰Birşık, *Hind Altkitası*, 330-331. Ayrıca bk. a.mlf., “Kur'an'da İç Bütünlük” 70-71.

lerek yedi ana grup oluşturur. Bu yedi ana gruptan her birinin kendi içerisinde bir “câmi amûd”u vardır. Yedi gruptan her biri, bir ya da daha fazla Mekkî sure ile başlar ve en az bir Medenî sure ile biter.¹⁵¹ Bütünlük arz eden her sözün bir ana konusunun (amûd) olduğunu ve bunun sadece Kur’an’a özgü bir durum olmadığını ifade eden Islâhî, ayrıca “amûd”ün sözün bütün maksatlarının şîrâzesi, hâsılı ve ruhu olduğunu, sözün her bir satırı, her bir kelimesinin bunu açıkladığını, Amûdun küllî bir konu olduğunu, surede amud olmak için çok dikkat çeken bir konu olmasından öte kapsayıcı (câmi) olmasının önemli olduğunu belirtir.¹⁵²

Bu eserlerin yanı sıra son yıllarda kaleme alınan *el-Esâs fi't-tefsîr*, *Safvetü't-tefâsîr* ve *et-Tefsîru'l-münîr* gibi tefsirlerde de sistematik bir şekilde surelerin konusu, hedefi ve ekseni hakkında açıklamalar yapılmıştır.¹⁵³

Neticede çağdaş tefsirlerde genel itibarıyla sure mukaddimelerinde ilgili surenin ele aldığı konu/konular, hedef/hedefler ve ekseni hakkında düzenli bilgiler verilmiştir. Klasik tefsirlerde bir usul olarak sürdürülen sure kimliği hakkında tanıtıcı bilgi verme âdeti, çağdaş tefsirlerde de devam ettirilmiş, ancak bu standart bilgilere ilaveten sure muhtevası ve bütünlüğüne ilişkin düzenli açıklamalara yer verilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır.

SONUÇ

Sure mukaddimelerinde tanıtıcı bilgilere yer verilmesi, tefsirlerin genelinde bir usul olarak devam ettirilmiştir. Surenin doğru anlaşılmasına katkıda bulunan bu tür standart bilgiler, doğrudan olmasa da surenin muhtevası hakkında bilgi veren hususlardan sayılır. Bununla birlikte klasik tefsirlerde, surelerin konusu, gayesi ve eksenini belirlemeye yönelik özel bir çabanın olmadığı görülmektedir. Bu hususu, geleneksel tefsir tarzının, yani Kur’an’ı başından itibaren ayet ayet ve sure sure tefsir etme yönteminin bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür.

Râzî, Ebussuûd Efendi ve Âlûsî gibi dirayet usulünü takip eden müfessirlerin sureler ve ayetler arasındaki münâsebetle işaret etmeleri, münâsebetü'l-Kur’an ilmi çerçevesinde yapılan faaliyetlerden kabul edilebilir. Çünkü bu tefsirlerde, her ne kadar sure ve Kur’an bütünlüğüyle ilgili bir çaba söz konusu ise de yapılan şeyler, surelere sistematik bir şekilde bütüncül bakıldığı, bunun sonucunda surenin konusu, hedefi ve eksenin belirlendiği noktasında değildir.

¹⁵¹Birişik, *Hind Altkıtası*, 331-332. Ayrıca bk. a.mlf., “Kur’an’da İç Bütünlük”, 71-73.

¹⁵²Mesela Nûr süresinde “Allah göklerin ve yerin nurudur...” ayeti (en-Nûr 24/35) bulunduğu halde, surenin amûdu kadınlara iyi muamele edilmesinin öğretilmesidir. (Birişik, “Kur’an’da İç Bütünlük”, 73)

¹⁵³Bk. Saîd Havvâ, *el-Esâs fi't-tefsîr*, (b.y.: Dâru's-Selâm, 1985); Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, (Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1981); Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akîdeti ve's-şerîati ve'l-menheci*, (Şam: Dâru'l-Fikr, 2009).

Dirayet usulünü takip eden Bikâî ise münâsebetü'l-Kur'an ilmi gereğince surelerin baş tarafı ile sonu ve artarda gelen surelerin arasındaki insicam ve anlam ilişkisine işaret ettiği gibi sure girişlerinde açtığı "maksûduhâ" başlığı altında surenin maksatları ve ele aldığı konuların tespitini yapmıştır. Ancak o da takip ettiği bu usulle tek kalmış ve kendisinden sonra bu usul sürdürülmemiştir.

Klasik dönemde tefsirlerin dışında yazılan eserlerde de sureyi bir bütün kabul etmenin gerekliliği üzerinde durulmuş ve Kur'an ve surelere bütüncül bakmaya dair bir yazma geleneği oluşmaya başlamıştır.

Çağdaş tefsirlerde, sure kimliklerine ilişkin bilgi verme yöntemi devam ettirilmekle birlikte, genelde sure girişlerinde ayrı bir başlık açılarak surelerin muhtevası; ele aldıkları konu/konular, hedef/hedefler ve eklenleri hakkında düzenli bilgiler verilmiştir. Bu durum, aslında sureyi bütün kabul etmenin ve Kur'an'a bütüncül bir bakışın sonucudur. Kısaca çağdaş tefsirlerde, surelerin bir bütün olduğu görüşü daha çok vurgulanmış ve bu teori, aynı zamanda yazılan tefsirlerde uygulanmaya çalışılmıştır.

Diğer taraftan son dönemlerde sure bütünlüğünün daha çok vurgulanması ve bununla ilgili müstakil çalışmaların yapılmasını, temelde iki hususun tetiklediğini ifade etmek mümkündür. Bunlardan ilki, son yüz elli yılda bireysel ve toplumsal hayatla ilgili yeni sorunlarla yüzleşen Müslüman dünyanın, Kur'an'dan çözüm araması, ancak bu problemlerin çözümünün Kur'an'a bütüncül bir bakışla yaklaşıldığında elde edilebileceğinin ortaya çıkmasıdır. İkincisi ise Kur'an'ın kendine özgü bir kitap olduğunu, yani gelişen şartlara göre nazil olan sözlü bir metin olduğunu göz ardı ederek, Kur'an'ın bütünlüğü konusunda önyargılı ve mesnetsiz iddialar ortaya atan müsteşriklerin görüşlerini reddetme ve işin aslını izah etme gayretidir.

Özetle klasik-çağdaş bütün tefsirlerin sure girişlerinde tanıtıcı standart bilgilere yer verilmekle birlikte, çağdaş tefsirlerde bu alan biraz daha geliştirilmiş ve klasik tefsirlerden farklı olarak sure bütünlüğüne ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Bu durum, tefsir tarihi açısından bir gelişme ve ilerleme sayılabileceği gibi özelden surelerin, genelde Kur'an'ın doğru anlaşılmasına katkıda bulunması nedeniyle de önemli bir adımdır.

KAYNAKÇA

- Abbâs, İvedullah Abbas. *Muhadarat fi't-tefsiri'l-mevdûi*. Dimesşk: Dar-u-Fikr, 2007.
- Abdulmuttalip, Rifat Fevzî. *el-Vahdetü'l-mevdûiyye li's-sûreti'l-Kur'âniyye*. Beyrut: Dâru's-Selâm,1986.
- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. "svr". *el-Mu'cemu'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-kerîm*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1987.
- Âl Cafer, Müslim-Serhân Muhyî Hilâl. *Menâhucu'l-müfessirîn*. b.y.: Dâru'l-Ma'rife, 1980.

- Âlûsî, Şihâbuddîn es-Seyyid Muhammed. *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm ve'seb'î'l-mesânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs'l-Arabî, ts.
- Bâvezîr, Halûd bint. Hâlid b. Hüseyin. *el-Vahdetü'l-Mevdüyye beyne'l-müeyyidîne ve'l-muârizîne*. Yüksek Lisans Tezi, Câmiatu Ümmü'l-Kura, 2015.
- Bedevî, AhmEd. *Min belâğati'l-Kur'an*. Kahire: Nahdatu Mısır, 2005.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed. *Meâlimu't-tenzîl*. Thk. Muhammed Abdullah en-Nemr v.dğr. 8 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe, 1989.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envaru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs'l-Arabî, 1998.
- Bikâî, Burhânuddîn Ebi'l-Hasan İbrahim b. Ömer. *Namu'd-dürer fî tenâsubi'l-âyâti ve's-süver*. 22 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Bikâî, Burhânuddîn Ebi'l-Hasan İbrahim b. Ömer. *Mesâidü'n-nazar li'l-İsrâfî alâ mekâsidi's-süver*. Thk. Abdüsse'mî Muhammed Ahmed Hüseyin 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1987.
- Bilgin, Mustafa. "Hak Dini Kur'an Dili". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15: 153-163. İstanbul: TDV Yay., 1997.
- Birişik, Abdulhamit. "Kur'an". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26:386-387. İstanbul: TDV Yay., 2002.
- Birişik, Abdulhamit. "Sûre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37:537-538. İstanbul: TDV Yay., 2009.
- Birişik, Abdulhamit. "Tefsir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40: 281-290. İstanbul: TDV Yay., 2011.
- Birişik, Abdulhamit. *Hind Altkitası Düşünce Ve Tefsir Ekolleri*. İstanbul: İnsan Yay., 2012.
- Birişik, Abdulhamit. "İslâhî, Emîn Ahsen". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19:191-193. İstanbul: TDV Yay., 1999.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'an". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7:105-1017. İstanbul: TDV Yay., 1993.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. 2 Cilt. Ankara: Fecr Yay., 1996.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV Yay., 2018.
- Cevherî, Ebu Mansur İsmail b. Hammad. *es-Sihâh (Tâcu'l-luğa)*. Thk. Muhammedu Muhammed Tamir v.dğr., Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2009.
- Coşkun, Ahmet. "et-Tahrîr ve't-Tenvîr". *Türkiye Diyanet vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39:429-430. İstanbul: TDV Yay., 2010.
- Çalışkan, İsmail. "Geçmişle Gelecek Arasında Tefsirin Umumi Manzarası". *Eski Yeni: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 26/1 (2013): 41-64.
- Çelik, Ahmet. "Rûhu'l-Meânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35:213-214. İstanbul: TDV Yay., 2008.
- Çonkor, Burhan. "İbnü'z-Zübeyr es-Sekaffî'nin (v. 708/1308) Hayatı ve Surelerin Tertibi Meselesine Yaklaşımı". *Mütefekkir* 3/6 (2016): 251-271. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.284507>.
- Dağdeviren, Alican. "Âlûsî ve Rûhu'l-Meânî'si". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9/18 (2011): 419-460.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*. İstanbul: İFAV Yay., 2012.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü*. İstanbul: İFAV Yay., 2018.
- Derveze, Muhammed İzzet. *Tefsîru'l-hadîs*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2000.
- Diraz, Abdullah. *En Mühim Mesaj: Kur'an*, Trc. Suat Yıldırım, İzmir: Işık Yay., 2003.
- Diraz, Abdullah. *Kur'an'a Giriş*. Trc. Salih Akdemir, Ankara: Otto Yayınları, 2012.

- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî. *Tefsîru'l-bahru'l-muhît*. Thk. Adil Ahmed Abdü'l-Mevcûd v.dğr. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Ebussuûd Efendi, Muhammed el-İmâdî el-Hanefî. *İrşâdu'l-akli's-Selîm İlâ mezâyey'l-kitâbi'l-kerîm*. Thk. Abdulkâdir Ahmed Atâ. 5 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Riyâdî'l-Hadîseti, ts.
- Esra Gözeler. "Konulu Tefsir". *Tefsire Akademik Yaklaşımlar-I*, Ed. M. Akif Koç-İsmail Albayrak. 1:231-243. Ankara: Otto Yayınları, 2013.
- Ferâhî, Abdulhamîd el-Hindî. *Delâilu'n-nizâm*. Hindistan: el-Matbaatu'l-Hamîdiyye, 1377.
- Ferâhî, Abdulhamîd el-Hindî. *Tefsîru nizâmî'l-Kur'an ve te'vîlu'l-Kur'âni bi'l-Kur'ân*. (Azamgarh: ed-Dâirerü'l-Hamîdiyye, 2008.
- Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub b. Muhammed. *el-Kâmûsu'l-muhît*. Thk. Mektebet-ü Tahkîki't-Turâs fî Müessesetü'r-Risale, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub b. Muhammed. *Beşâiru zevî't-temyîz fî letâîfi'l-kitâbi'l-azîz*. Thk. Muhammed Ali en-Neccâr. 6 Cilt. Kahire: y.y., 1996.
- Güngör, Mevlüt. "Fethu'l-Kadîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12: 462-463. İstanbul: TDV Yay., 1995.
- Güven, Şahin. "Günümüz Tefsir Çalışmalarında Yeni Bir Yöntem: Konulu Tefsir Metodu". *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*. 53-84. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2010.
- Güven, Şahin. "Tefsir İlminin Bir Alt Disiplini Olarak "Makâsıdu's-Süver". *Bilimname: Düşünce Platformu* 35/1 (2018): 97-126.
- Hicâzî, Muhammed Mahmud. *el-Vahdetü'l-mevdüüyye fi'l-Kur'âni'l-kerim*. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Hadîse, 1970.
- İbn Aşûr, Muhammed Tâhir. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Atıyye, Kadî Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib. *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. Thk. Abdüsselâm Abdü's-Şâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Ebî Hâtîm, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Razi. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azim*. Thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 10 Cilt. Riyad: Mektebet-u Nizar Mustafa el-Bâz, 1997.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn AhmEd. *Mu'cemu el-meşkâyi'si'l-luğa*. Thk. Şihabuddin Ebu Amr, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. Thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed v.dğr. 15 Cilt. Kahire: Mektebetu Evlâdî's-Şeyhi li't-Turâsi, 2000.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisanu'l-Arap*. Beyrut: Dâru Sadır, ts.
- İbn Teymiyye. "Risâletün fi'l-meâni'l-müstenbetati min sûreti'l-insâni". *Câmiu'r-Resâil-I*. Thk. Muhammed Reşâd Sâlim. 1: 61-77. Cidde: Dâru'l-Medenî, 1984.
- İbn Teymiyye. *Dekâiku't-tefsîr*. Thk. Muhammed es-Seyyid el-Cüleynid. 3 Cilt. Dimişk: Müessesetü Ulumi'l-Kur'an, 1984
- İbn Zübeyr, Ahmed b. İbrahim. *el-Burhân fî tenâsubi süveri'l-Kur'an*. Thk. Saîd b. Cum'a el-Fellâh. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1428.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fî İlmî't-Tefsîr*. 9 Cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1984.
- Kara, Necati. *Burhânuddîn İbrahim b. Ömer el-Bikâf ve Tefsirindeki Metodu*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1981.

- Kara, Necati. "Nazmü'd-Düer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32: 463-464. İstanbul: TDV Yay., 2016.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'ın Konulu Tefsiri". *Hikmet Yurdu* 2/3 (2009): 111-146.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*. Thk. Abdullah Bin Abdulmuhsin et-Türkî. 23 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Kutub, Seyyid. *Fî zilâli'l-Kur'ân*. 6 Cilt. Kahire: Dâru's-Şurûk, 2003.
- Mahallî, Celâluddîn-Suyûtî, Celâluddîn. *Tefsîru celâleyn*, Thk. Fahrüddîn Kabâve, Beyrut: Mektebetu Libnân Nâşirîn, 2003.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vilât-u ehli's-sünneti*. Thk. Mücdî Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Maverdî, Ebu'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb. *en-Nuket ve'l-uyûn*. Nşr. Seyyîd b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992.
- Mennau'l-Kattan. *Mebâhis fi ulumi'l-Kur'an*. Riyad: Mektebetü'l-Meârif li'n-Neşri ve't-Tevzi, 1996.
- Mertoğlu, Mehmet Suat. "Tefsir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40: 290-294. İstanbul: TDV Yay., 2011.
- Mertoğlu, Mehmet Suat. "Tefsîru'l-Menâr" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40:297-299. İstanbul: TDV Yay., 2011.
- Mevdûdî, Ebu'l Al'â. *Tefhimu'l-Kur'an*. Trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yay., 1996.
- Mir, Muntasir. "Bir Bütün Olarak Sure: Tefsirde Yirminci Yüzyıl Gelişmesi". Trc. Mustafa Özel. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13-14 (2001): 267-280.
- Mustafevî, Allâme. *et-Tahkîk fi kelimâti'l-Kur'âni'l-kerîm*. Tahran: Merkez-u Neşri el-Allâme el-Mustafevî, 1385.
- Neseffî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- Öztürk, Hayrettin. "Hamîdüddîn el-Ferâhî'nin Tefsîr Metodu ve Fil Sûresi Yorumu". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/2 (2009): 37-70.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an Dili ve Retoriği*, Ankara: Kitâbiyât Yay., 2002.
- Pak, Zekeriyâ. "Rivayet Ağırlıklı Tefsirler". *Tefsir el Kitabı*. Ed. Mehmet Akif Koç. 175-186. Ankara: Grafiker Yay., 2012.
- Polat, Fethi Ahmet. "Dirayet Ağırlıklı Tefsirler". *Tefsir el Kitabı*. Ed. Mehmet Akif Koç. 189-226. Ankara: Grafiker Yay., 2012.
- Polat, Fethi Ahmet. "Tefsirin Güncel Sorunları ve Örnek Türkçe Mealler". *Tefsir El Kitabı*. Ed. Mehmet Akif Koç. 229-277. Ankara: Grafiker Yay., 2012.
- Rabîa, Muhammed b. Abdullah Abdurrahman. *İlmu mekâsidi's-süver*. Riyad: y.y., 2011.
- Raşvânî, Samir Abdurahman. *Menhecü't-tefsîri'l-mevdûi li'l-Kur'ani'l-kerim*. Halep: Dâru'l-Mülkâ, 2009.
- Râzî, Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-gayb*. 32. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1941.
- Rızâ, Muhammed Reşîd. *Tefsîru'l-menâr (Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm)*. 12 Cilt. Kahire: Dâru'l-Menâr, 1947.
- Rûmî, Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman. *İtticâhâtü't-tefsîri fi'l-karni'r-rabia aşere*. Riyad: Müessesetü'r-Risâle, Riyad 1997.
- Rûmî, Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman. *Menhecü'l-medreseti'l-akliyyeti'l-hadîseti fi't-tefsîr*. Riyad: Müessesetü'r-Risâle, 1983.

- Sa'lebî, Ebû İshâk AhmEd. *el-Keşf ve'l-beyân*. Thk. Ebu Muhammed b. Aşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2002.
- Sadr, Muhammed Bakır. *el-Medresetü'l-Kur'âniyye*. Thk. Lecnetü't-Tahkîk et-Tâbiati lil-Mu'temeri'l-Âlem, b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Saîd, Abdüssttar Fethullah. *el-Medhal İla tefsiri'l-mevdûi*. b.y.: Mektebetü'l-İman li't-Tibaeti ve'n-Neşr, ve't-Tevzi, 2011.
- Seâlibî, Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf Ebû Zeyd. *el-Cevâhiru'l-hisân fî tefsiri'l-Kur'ân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1997.
- Semerkanî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim. *Bahru'l-ulûm*. Thk. Ali Muhammed Muavvid v.dğr. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1996.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân. *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîr-i bi'l-me'sûr*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 16 Cilt. Kahire: Merkezu Hicr li'l-Buhûs ve'd-Dirâsât, 2003.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân. *Tenâsuku'd-dürrer fî tenâsubu's-süver*. Thk. Abdulkadir Ahmed Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Sülemî, Delâl Kuveyrân bint Huveymil el-Bakîlî. *et-Tecdit fî't-tefsîr fî'l-asri'l-hadis*. Doktora Tezi, Câmiatu Ummi'l-Kurâ, 2014.
- Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed. *el-Muvâfakât*. Thk. Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd, Suudî Arabistan: Dâru İbn Affân, 1997.
- Şehhâte, Abdullah Mahmûd. *Ehdâf-u külli sûretin ve mekâsiduhâ fî'l-Kur'âni'l-kerîm*. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısıriyye'l-Âmme li'l-Kitâb, 1976.
- Şehhâte, Abdullah Mahmûd. *Ulûmu'l-Kur'an*. Kahire: Dâru Garîb, 2002.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-kadir el-câmiu beyne fenneyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti min ilmi't-tefsîr*, Thk. Abdurrahman Amîra, 5 Cilt. b.y.: Lecnetü't-Tahkîk ve'l-Bahsi'l-İlmî Bidâri'l-Vefâ, 1994.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir. *Câmiü'l-beyân an te'vil-i âyi'l-Kur'an*. Thk. Abdullah b. Abdî'l-Muhsin et-Türkî. 25 Cilt. Kahire: Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabîyyeti ve'l-İslâmiyyeti, 2001.
- Topaloğlu, Bekir. "Te'vilâtü'l-Kur'an". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41: 32-33. İstanbul: TDV Yay., 2012.
- Tuncer, Faruk. *Kur'an Bütünlüğü Açısından Surelerin Baş Tarafı ile Sonu Arasındaki Münasebet*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed en-Nisâbûrî. *el-Vâsît fî tefsiri'l-Kur'ani'l-mecîd*. Thk. Adil Ahmed Abdü'l-Mevcûd v.dğr. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Vural, Faruk. *Tâhir İbn Aşûr ve et-Tahrîr ve't-Tenvîr İsimli Tefsiri*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002.
- Yılmaz, M. Faik. *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet*, Ankara: DİB Yay., 2005.
- Zarzur, Adnan Muhammed. *Ulûmu'l-Kur'an ve i'câzuhû ve târih-u tevsîkihi*. Amman: Dâru'l-A'lâm, 2005.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. Beyrut: Daru'l-Erkam, ts.
- Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kasim Muhammed b. Ömer *el-Keşşâf an hakâik-i ğavâmizi't-te'vil ve uyûni'l-eķâvil fî vücûhi't-te'vil*. Thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavvid. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Abîkân, 1998.
- Zerkânî, Muhammed Abdülazîm. *Mehâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1995.
- Zıllı, İshiyâq Ahmad. "Hamîdüddin Ferâhî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15: 477-478. İstanbul: TDV Yay., 1997.